

INSTITUTIONEN FÖR KULTURVÅRD

BESKÄRNING AV LINDHÄCK VINTERTID

- tre fallstudier i kulturhistorisk miljö

Anders Carlén

Uppsats för avläggande av filosofie kandidatexamen med huvudområdet kulturvård med inriktning mot trädgård 2020, 180 hp
Grundnivå

Beskärning av lindhäck vintertid - tre fallstudier i kulturhistorisk miljö

Anders Carlén

Handledare: Tina Westerlund

Kandidatuppsats, 15 hp

Trädgårdens och Landskapsvårdens hantverk, inriktning Trädgård

GÖTEBORGS UNIVERSITET
Institutionen för kulturvård

Bachelor of Science in Conservation, with major in Garden and Landscape Crafts, 180 hec
Graduating thesis, 2020

By: Anders Carlén

Mentor: Tina Westerlund

Titel in original language: Beskärning av lindhäck vintertid –
tre fallstudier i kulturhistorisk miljö

Language of text: Swedish

Number of pages: 40

Pruning of lime tree hedges in wintertime

Three case studies in cultural heritage environments

ABSTRACT

Lime tree hedges and other architectural compositions of this plant material have historically been a part of the visual aspects in and surrounding cultural heritage environments in Sweden and continue to be a part of them to this day. Traditionally, the pruning of these plant-based monuments has been undertaken during winter and this practise still occurs in modern day gardening. Historical and contemporary sources do not give any extensive information on how this practise has been or can be carried out.

To find out more details about how this type of pruning is done, three case studies were undertaken with the aim to gather knowledge through participant observation and interviews. The aim of study was to create a documentation of these practices with the impact of improving maintenance and the safeguarding of theses this living cultural heritage. This documentation may partly serve as guidelines for gardeners when no other instructions are available.

Results show that positioning and movement when approaching lime tree hedges are vital when it comes to accessibility, efficiency, making satisfactory cuts and to create a good work environment. The choice of pruning tools and methods are dependent on the purpose and size of the hedge as well as topographical conditions. These methods include pollarding, ordinary hedge trimming and rejuvenation.

Additional and complementary research could be done by creating more case studies that could be used in comparison, a broader picture of winter pruning of lime trees could be made.

Key words: pruning, lime tree, pollarding, winter, cultural heritage, positioning, movement

Förord

Ett stort tack till Tina Westerlund för handledning och Linnea Eriksson för korrekturläsning. Jag vill dessutom tacka trädgårdsmästarna Andreas Blomberg, Harald Gustavsson, Johan Larsson & Eva Rosén på Tjolöholm, Per Nilsson & Håkan Norberg på Drottningholm och Elin Leeb & Viveca Lindblad på Skansen för deras medverkan och för att jag fått ta del av deras arbete med beskärning av lindhäck!

Innehållsförteckning

1. Inledning	7
1.1. Bakgrund	7
1.2. Syfte & frågeställning	7
1.3. Kunskapsläge	8
1.4. Teoretisk ansats	9
1.5. Metod & material	9
1.6. Avgränsning	10
2. Resultat	11
2.1. Tjolöholm	11
2.1.1. Beskrivning av häckmaterial och platsberoende förutsättningar.....	11
2.1.2. Beskrivningstyp och handlingar.....	13
2.1.3. Beskrivningsredskap.....	16
2.1.4. Förflyttning och positionering.....	16
2.2. Drottningholm	19
2.2.1. Beskrivning av häckmaterial och platsberoende förutsättningar.....	20
2.2.2. Beskrivningstyp och handlingar.....	21
2.2.3. Beskrivningsredskap.....	22
2.2.4. Förflyttning och positionering.....	22
2.3. Skansen	23
2.3.1. Beskrivning av häckmaterial och platsberoende förutsättningar.....	24
2.3.2. Beskrivningstyp och handlingar.....	24
2.3.3. Beskrivningsredskap.....	25
2.3.4. Förflyttning och positionering.....	25
3. Diskussion	27
3.1. Resultatdiskussion	27
3.1.1. Beskrivning av häckmaterial och platsberoende förutsättningar.....	27
3.1.2. Beskrivningstyp och handlingar.....	28
3.1.3. Beskrivningsredskap.....	29
3.1.4. Förflyttning och positionering.....	30
3.2. Metoddiskussion	30
3.3. Slutsats	31
3.4. Sammanfattning	32
Källförteckning	35
Otryckta källor:.....	35
Tryckta källor:.....	35
Illustrationsförteckning:.....	37
Bilaga 1	38
Bilaga 2	39

1. Inledning

Lind är ett vanligt förekommande växtmaterial i kulturhistoriska anläggningar och används ofta som rumsbildande material, bland annat i form av lövgångar och häckar. Under 2019 besökte jag ett antal sådana anläggningar i Sverige, vilket väckte en undran över hur det kontinuerliga skötselarbetet utförs. Det visade sig dock under dessa besök att kontinuiteten i skötseln av dessa arkitektoniska element varierade mellan de olika anläggningarna. På platser där kontinuitet i skötseln blivit eftersatt framkom det under samtal med trädgårdsmästare och andra personer med insikt att detta främst berodde på avsaknad av personal eller att befintlig personal kände sig osäker på hur skötselmomentet skulle utföras, bland annat eftersom instruktioner för hur momenten ska utföras endast undantagsvis finns nedtecknade. I en situation där kontinuiteten är bruten eller planeras att återupptas igen behövs någon form av dokumentation för att fylla eventuella kunskapsluckor, en möjlighet är då att söka kunskap från litteratur eller andra anläggningar med liknande förutsättningar.

1.1. Bakgrund

Trots att lind är ett relativt vanligt material för rumsbildning i historiska parkanläggningar finns det få historiska källor som beskriver hur det kontinuerliga beskärningsarbetet går till. Om arkitekturskapande beskärning generellt poängterar Åsa Ahrland i *Den osynliga handen – Trädgårdsmästaren i 1700-talets Sverige* att ”det är anmärkningsvärt hur lite 1700-talets handböcker behandlar detta tema. Endast enstaka exempel ger vid handen när och hur detta arbete kunde ske” (Ahrland 2006, ss. 89–91). Även om vissa beskrivningar av beskärning av lind som rumsbildare finns i senare och samtida litteratur, till exempel i *Beskärningsboken* (2008) av Gustaf Alm, Hans Veltman och Klaus Vollbrecht, kan dessa dessvärre inte sägas vara speciellt ingående i hur arbetet utförs. Det nämns att lind är ett bra material för formklippning som utförs under vårvintern (Alm, Veltman & Vollbrecht 2008, s. 40), hur utförandet genomförs är dock inte beskrivet i närmare detalj.

Det är problematiskt att nuvarande beskrivningarna inte är särskilt omfattande. Om trädgårdsmästaren av olika anledningar skulle försvinna från en anläggning och dennes kunskap inte hunnit förmedlas, kan det vara svårt för en utomstående person utan insikt i arbetet att återuppta beskärningen med gott resultat. För att undersöka hur ett beskärningsarbete går till ansågs det att en möjlig väg till att hitta information kring tillvägagångssätt var att göra besök på olika platser där lind utgör häckmaterial och beskärs vintertid för att förstärka dess form. Dokumentationen från de olika platserna skulle kunna bidra till ett trädgårdshantverk nedtecknas i skrift och sparas.

1.2. Syfte & frågeställning

Examensarbetets syfte är att dokumentera och sammanställa hur beskärning av lindhäck under vintertid kan utföras med vad som anses vara god praxis samt vilka förutsättningar och bedömningar som påverkar beskärningsarbetet. Genom att dokumentera nyss nämnda aspekter av arbetet med lindbeskärning vill jag bidra till att öka intresset och medvetenheten samt skapa goda förutsättningar för skötselarbetet vid klippning av lindhäckar i kulturhistoriska miljöer. Dokumentation av arbetet som utförs i kulturhistoriska miljöer idag är både ett sätt att förmedla erfarenheter och att uppmärksamma betydelsen av den här typen av kunskap. Val av skötselmetoder påverkar lindhäckarnas utseende, välmående och livslängd. Bevarandet av kunskap om häckbeskärningsmetoder är en förutsättning för bevarande av lindhäckar och den kulturhistoria som de är en del av.

Kandidatuppsatsen målgrupp är trädgårdsmästare som vill veta mer om beskärning av lindhäck vintertid men som endast har en mindre erfarenhet av häckklippning, specifikt av lind, sedan tidigare.

Utifrån syftet blir frågeställningen:

Vad anses vara god praxis i utförandet av beskärning av lindhäck vintertid?

Vilka bedömningar och förutsättningar ligger till grund för själva utförandet?

1.3. Kunskapsläge

I skriften *Skötsel av historiska trädgårdar: Klippta lövbärande häckar* (Nilsson, Utter & Seiler 2018) behandlas häckar ur ett historiskt perspektiv, både i förhållande till skötsel men också deras kulturhistoriska betydelse och användning. Genom skriften nämns en rad olika anläggningar, både i Sverige och utomlands, som använder lind för att skapa trädgårdsrum. Skriften innehåller även generella arbetsbeskrivningar för hur klippning av en häck kan utföras med både moderna och historiska redskap. Det nämns att klippning av just lind kan utföras vintertid, och att vinterklippning bland annat utförs på Tjolöholm, men det finns ingen genomgång av hur klippningen vintertid utförs.

Olivia Rehnströms kandidatuppsats *Drottningholms nya lindalléer - en undersökning om beskärningsåtgärder och deras historiska källunderlag* (2018) visar som arbetes titel understryker på beskärningsåtgärder som utförts på de träd som utgör de nyligen restaurerade lindalléerna på Drottningholm. Rehnström går dock inte in i detalj på själva utförandet av dessa.

I kandidatuppsatsen *Åldriga hamlade lindar En utvärdering 30 år efter restaureringsinsats* (2019) redogör Idamaria Hörlin en fallstudie där fokus ligger på vitaliteten hos det lindbestånd som undersöks. Det är alltså främst de negativa konsekvenserna av beskärningsinsatserna och inte utförandet i detalj som behandlas. Fallstudien utfördes vid Hallstad ängar utanför Rimforsa i Kinda kommun, Östergötlands län och tar upp problematiken med brister i kontinuitet av beskärning.

Tage Hjern går i boken *Häckar, deras anläggande och skötsel* (1937) igenom ett stort antal arter som kan användas som häck samt hur de kan skötas och anläggas. Tidpunkten för beskärningen kan enligt Hjern göras både under vinter och sommar. Han nämner vidare att lind kan användas till en rad olika rumsbildande element som berså, häck och stamhäck.

An illustrated guide to pruning (2008) av Edward Gillman kan ses som ett uppslagsverk för olika beskärningsmetoder som används av bland annat arborister. I boken beskrivs grundprinciperna kring häckklippning samt förklaringar på hur ett växtmaterial svarar på olika typer av beskärning och i vilka situationer som lämpar sig för respektive teknik.

Trädgårdsmästarens förökningsmetoder: dokumentation av hantverkskunskap (2017) är en doktorsavhandling gjord av Tina Westerlund. I avhandlingen undersöker Westerlund vegetativa förökningsmetoder av perenner och hur kunskap kring dessa kan inhämtas, dokumenteras, beskrivas och förmedlas. Centrala begrepp som tyst kunskap och uppmärksamhet beskrivs som viktiga i förhållande till att hämta in och förmedla kunskap. Westerlund (2017) resonerar kring att för att fånga kunskap om förökning är uppmärksamhet och vart denna riktas väsentlig.

1.4. Teoretisk ansats

Tyst kunskap är ett begrepp som myntades av Michael Polanyi i och med boken *The Tacit Dimension* (1966). Begreppet innebär kunskap som är så självklar för utövaren att den inte uppmärksammas men kan även innebära kunskap som är svår att verbalisera eller uttrycka, istället går kunskapen att finna i utövarens handlingar (Polanyi 1966). Bengt Molander ger en möjlig väg till att fånga denna kunskap i boken *Kunskap i handling* (1997). Molander säger att ”...eftersom praktikern är uppmärksam så lär hon sig samtidigt, vilket medför att hennes repertoar av exempel och erfarenheter förändras.....Det är en viktig insikt att den egna handlingen kan bli en källa till kunskap i handling” (Molander 1997, s. 143). Min tolkning är att genom att utföra beskärning, och i utförandet vara uppmärksam på vad som händer, kan information som tidigare verkat osynlig eller outtalad hittas och synliggöras.

1.5. Metod & material

Eftersom litteraturen endast ger en begränsad beskrivning för hur detta arbete utförs såg jag att en möjlig väg till att få kunskap om beskärning av lindhäck var att genomföra fältstudier där denna praktik upprätthålls och själv delta i arbetet. Förhoppningen med att delta, och i detta deltagande vara uppmärksam på vad andra och jag själv gör, var att finna förklaringar och beskrivningar av utförandet som skulle kunna fylla några av de kunskapsluckor som tidigare nämnts.

Fallstudier utfördes på Tjolöholms Slott, Drottningholm och Skansen. Fältarbetet bestod av dokumentationsmetoderna; deltagande observation, observation och ostrukturerade intervjuer. Utöver nyss nämnda metoder tillkom en mindre litteraturstudie där den befintliga kunskapsterrängen söktes igenom för att hitta beskrivningar om beskärning av lind. Ett ytterligare syfte med litteraturstudien var att hitta lämpligt material om de metoder som valts för att dokumentera arbetet, det vill säga deltagande observation samt intervjumetodik, vilket fungerade som ett stöd under arbetets gång. Sökning efter litteratur gjordes i Hantverksbiblioteket i Mariestad och i Göteborgs Universitetsbibliotek.

På Tjolöholm deltog jag i det dagliga arbetet med beskärning av lindhäck tillsammans med trädgårdsmästarna Andreas Blomberg och Johan Larsson. Totalt spenderades fem dagar på Tjolöholm, uppdelat på två besökstillfällen. Anledningen till att merparten av fältarbetet utfördes på Tjolöholm beror på att jag genomförde min praktik där under sensommaren 2019, och är därför redan bekant med platsen och dess personal. En ytterligare anledning att valet föll på Tjolöholm är att det har framkommit att lindhäcken blivit beskuren årligen sedan 1970-talet och troligtvis längre. Kontinuiteten har med andra ord inte blivit bruten på Tjolöholm, vilket betyder att kunskapen om beskärning av lindhäck i allra högsta grad är levande. Fältarbetet på Tjolöholm dokumenteras främst med hjälp av deltagande observation.

Deltagande observation innebär att man utför samma aktiviteter som de aktörer man studerar (Aspers 2011, s.109), i detta fall trädgårdsmästarna och deras beskärningsmetoder. På det här sättet kan man få kunskaper kring utförandet i form av förstahandsupplevelser. Deltagande observation kan även fånga upp detaljer och dimensioner av arbetet som annars riskerar att förbli osynliga under en mer formell intervjusituation (Fangen & Sellerberg 2011, s.39–40). Utgångspunkten är att den här metoden skapar ett material med en praktisk grund och ger ett konkret exempel på hur arbetet kan utföras. Under fältarbetet på Tjolöholm växlade jag mellan att delta i arbete, observera och samtala med de som var involverade i beskärningen.

Som komplement till deltagande observation gjordes en intervju med Harald Gustavsson som officiellt är pensionerad trädgårdsmästare men än idag arbetar som timanställd på Tjolöholm. Han började arbeta på Tjolöholm under 70-talet och har lång erfarenhet när det gäller beskärningen av lindhäcken som finns där än idag. Lars Kaijser och Magnus Öhlander är båda docenter inom etnologi och tar i deras bok *Etnologiskt fältarbete* upp svårigheten med att ge allmängiltiga råd inför intervjuer då varje intervjusituation skiljer sig åt. De menar dock att ett sätt att starta en ostrukturerad intervju, en intervju utan färdiga frågor, är att be informanten fritt berätta om ett tema. Kaijser och Öhlander menar att etnologer eftersträvar att få ett naturligt flöde i samtalet och att det skall undvikas att ställa allt för många frågor på samma gång. Korta och konkreta frågor som informanten har möjlighet att svara på är eftersträvansvärt (Kaijser & Öhlander). Intervjun med Harald Gustavsson var informellt utförd och skulle snarare beskrivas som ett samtal utan färdiga intervjufrågor, istället fick Gustavsson berätta fritt kring beskärningen av lindhäcken på Tjolöholm och utifrån dess beskrivningar ställdes följdfrågor. Företrädesvis hade intervjun gjorts i anslutning till en plats där beskärning av lindhäck pågick, men då det inte var möjligt gjordes intervjun istället via telefon.

På Drottningholm fick jag ta del av erfarenheter genom en ostrukturerad intervju ute i fält kring temat lindhäck och beskärning. Intervjun liknade den som utfördes i anslutning till fältarbetet på Tjolöholm, och bestod mestadels av ett fritt samtal. Samtalen ägde rum under en dag då jag tillsammans med trädgårdsmästarna Håkan Norberg och Per Nilsson vandrade runt bland Drottningholms många häckar. Håkan och Per fick fritt berätta om skötseln, förutsättningar och häcktyper, utifrån deras berättelser ställdes sedan följdfrågor delvis baserade på tidigare fältstudier på Tjolöholm.

Fältarbetet på Skansen bestod av både deltagande observation och ostrukturerad intervju, liknande det fältarbete som gjorts på Tjolöholm, men endast under en dag. Dagen inleddes med deltagande i arbete tillsammans med trädgårdsmästarna Elin Leeb och Viveca Lindblad. Under den senare delen av dagen för fältstudierna på Skansen genomfördes det likt Drottningholm en ostrukturerad intervju i området med häckmaterialet på temat beskärning. Elin Leeb fick då fritt berätta om sina erfarenheter kring beskärning av lindhäck varvat med frågor som uppkom i stunden.

Under samtliga fallstudier skrevs anteckningar ned under deltagande observation och intervjuer, dessutom användes foton och filmer som kompletterande minnesanteckningar. Materialet som skapades under fältstudierna är baserat på minne i kombination med nyss nämnda metoder och sammanställdes vanligtvis direkt efter varje avslutad arbetsdag. Under ett fåtal dagar var det inte möjligt att göra sammanställningen i direkt anslutning till fältstudierna och gjordes då istället inom 24 timmar efter att de avslutats.

1.6. Avgränsning

Arbetet kommer inte gå in på hur fristående individer av lind eller alléer beskärts. Fokus kommer att ligga på hur en samling träd enligt definitionen häck kan beskäras under vintertid. En häck kan definieras som ”ett trädgårdselement bestående av ett antal plantor utmed en sträcka, planterade med ett bestämt avstånd mellan individerna” och har vanligtvis en inhägnande, arkitektonisk och/eller skyddande funktion (Nilsson, Utter & Seiler 2018, s.5). Min egen definition av en häck är: ett antal plantor utmed en sträcka som tillsammans bildar en större enhet och har rumsbildande, avskiljande och/eller skyddande funktion.

Tidpunkten kommer avgränsas till beskärning som utförs på vintern/vårvintern, löst definierat som januari-mars. Anledningen till varför är att det var under den här perioden som examensarbetet skrevs men också för att det är då beskärningen av lindhäck sker på vissa anläggningar. Fokus kommer ligga på beskärning som utförs på redan etablerade häckar.

Avgränsning för fältarbetets fysiska plats har varit Drottningholm, Tjolöholms Slott och Skansen. Då examensarbetets fokus ligger på det hantverkliga utförandet kommer aspekter av beskärningsmetoder för att bevara trädets vitalitet behandlas när dessa utgör en motivering till en beskärningshandling. Ett liknande förhållningssätt kommer att intas gällande resonemang kring historiska eller tidigare beskärningsmetoder, till exempel om de tas upp som en förklaring till varför ett visst moment utförs eller att metoder modifierats.

2. Resultat

Resultatet kommer redovisas plats för plats med tillhörande kategorier; *beskrivning av häckmaterial och platsberoende förutsättningar, beskärningstyp och handlingar, beskärningsredskap samt förflyttning och positionering*. Informationen överlappar stundtals mellan de olika kategorierna och mängden material varierar också mellan fallstudierna och kategorierna. Varje fallstudie inleds med en kort introduktion till den plats där den ägt rum. Då litteraturstudien endast gett en begränsad mängd information angående beskärning av lindhäck redovisas inte denna under en egen rubrik. Litteraturen presenteras därför löpande som komplement till materialet från fallstudierna där den anses vara relevant. På platser där deltagande observation utförts, det vill säga Tjolöholm och Skansen, kommer reflektioner som gjorts redovisas, vilka främst är skrivna i jag-form.

2.1. Tjolöholm

Tjolöholms slott med tillhörande park och trädgård är en arts & crafts- anläggning strax utanför Kungsbacka. Hela anläggningen ritades av Lars Israel Wahlman och stod klar i början av 1900-talet. Eva Rosén är chefsträdgårdsmästare på Tjolöholm och berättar under en guidad tur 2018 att platsen varit bebodd länge men att få trädgårdselement från tiden innan nuvarande utformning färdigställdes finns kvar. Ett sådant element är dock den åldrade lindhäck som återfinns längs uppfarten till huvudbyggnaden (Rosén 2018).

Fältstudierna på Tjolöholm ägde rum vid två olika tillfällen och kom främst att bestå av deltagande observation. Trädgårdsmästarna vars arbete jag kom att delta i heter Andreas Blomberg och Johan Larsson. Vid andra tillfället anslöt även Harald Gustavsson som jag också tidigare gjorde en intervju med.

2.1.1. Beskrivning av häckmaterial och platsberoende förutsättningar

Trädgårdsmästare Andreas Blomberg berättar att lindhäcken på Tjolöholm är uppskattningsvis 130 meter lång, fem meter bred och består av tre olika arter av lind; parklind, skogslind och bohuslind. Det görs ingen skillnad i beskärning mellan de olika arterna. Beskärningen utförs en gång om året; under vintern. Lindarna i häcken har olika ålder och storlek, vissa beståndsdelar av häcken är 250 år gamla medan vissa endast är cirka 30 år. Några av de yngre träden är självförökade medan andra har återplanterats då de tidigare äldre träden har gett vika (Blomberg 2020, personlig kommunikation).

När man tittar mot slottet från nordöst finns en grusväg som sluttar uppåt, som Andreas och Johan (2020, personlig kommunikation) benämner vägsidan, på vänster sida och till höger finns köksträdgården (figur 1). Mellan de båda sidorna finns en mur, där lindarna är planterade och delvis självförökade (figur 2), högst antal träd finns dock planterat på den lägre delen, vid köksträdgården. Längs med denna sträckning närmast slottet, i sydväst (figur 2), finns en terrassering som gör att höjdskillnaden mellan häcken och marken är betydligt

Figur 1: Lindhäcken sedd från nordöst. (Carlén 2020)

Figur 2: Lindhäcken sedd från sydväst. (Carlén 2020)

större än den nordöstliga delen av häcken. Detta gör att det finns en anseelig höjdskillnad mellan mark och häck beroende på vilken sida av häcken man står på. Häcken skulle kunna beskrivas som en *arkadhäck*, det vill säga häck på uppstammade träd. Arkadhäcker stöds vanligtvis upp med hjälp av stommar som trädens grenar fästs vid (Alm et.al. 2008, s.49), vilket dock inte är fallet på Tjolöholm.

Tage Hjern beskriver i *Häckar, deras anläggning och skötsel* (1937) en stamhäck som en häck där trädens kronor vuxit ihop och tillsammans bildar själva häcken. Därtill skall träden vara uppstammade. En funktion som en sådan häck kan ha är att den hindrar sikten för olika fordon (Hjern 1937 s.90-91). Lindhäcken på Tjolöholm hade en sådan funktion en gång i tiden. Det ursprungliga syftet med lindhäcken var att herrskapet skulle slippa se köksträdgården när de färdades med vagn till och från slottet (Rosén 2018, personlig kommunikation). En stamhäcks neråtväxande grenar bör enligt Hjern beskäras i en rak eller bågformad linje där ovan delen får vara friväxande eller beskäras i ett vågrätt plan (Hjern 1937 s. 91). Förutsättningar beskriver lindhäcken på Tjolöholm väl.

2.1.2. Beskärningstyp och handlingar

Häcken på Tjolöholm beskärs med den teknik som kallas för knuthamling förklarar Andreas Blomberg. Grundprincipen är att klippa tillbaka årsskotten till så kallade knutar; den svullnade änden på grenen som bildats efter många år av beskärning (figur 3). Årsskotten klipps ner till den tidigare beskärningspunkten (figur 4). Tillgänglighet, hur lätt/svårt det är att komma åt knutan med sekatorn, avgör hur lång bit av årsskottet som lämnas. Målet är att lägga snittet så nära knutan som möjligt utan att för den delen skada den och på så sätt gynna knölbildningen. Om det är möjligt sparas även ett "öga", alltså en knopp, på det klippta årsskottet, men fokus ligger på att bilda knutar där tillväxten får sitt fäste och ökar den knöliknande formationen i omgång år för år (Blomberg 2020). Den tidigare trädgårdsmästaren Harald Gustavsson berättar via telefon att han alltid har gått efter det gamla beskärningsstället på knutan där han klipper bort alla skott (Gustavsson, telefonintervju 2020).

Figur 3: Knuta före beskärning. (Carlén 2020)

Figur 4: Knuta efter beskärning. (Carlén 2020)

Gillman skriver i *An illustrated guide to pruning* (2008) om grundprinciperna för hamling, dock gör Gillman ingen större skillnad mellan hamling och knuthamling mer än när han nämner begreppet *pollard head*, fritt översatt knuta. En knuta liknar som namnet indikerar en knuten näve. Knutan är resultatet av kontinuerlig beskärning till en tidigare beskärningspunkt. Knutan är rik på stärkelse och består av knoppar, grenkrage och kallus som ett resultat av den kontinuerliga beskärningen (Gillman 2008, s. 212). Kallus är den vävnad som först skapas när celler i en gren eller stam delas med exempelvis ett beskärningssnitt (Capon 2010, s. 111). Knutan skall enligt Gillman inte avlägsnas (Gillman 2008, s. 212). I denna praktik tas årsskott bort, ned till tidigare beskärningsyta medan trädet är vilande. När knuthamling väl påbörjats är det fördelaktigt att regelbundet utföra beskärning för att skapa en ihållande kontinuitet. Traditionellt sett klipps årsskotten bort varje år men det är möjligt att ha längre cykel som en till två år om vitaliteten hos träden avtar. Årlig beskärning av de mest kraftväxande årsskotten hindrar dock att röta uppstår bakom beskärningssnitten, på grund av att beskärningssåren blir

mindre då årsskottens diameter är mindre, vilket gör att eventuell röta har svårare att ta sig in i snittet (Gillman 2008, s. 211).

Knutorna i Tjolöholms lindhäck har skiftande vitalitet då de äldre trädens grenar ibland har flera knutor som skapats vid ett tidigare hamlingstillfälle. Andreas Blomberg berättar att om en sådan gren har äldre knutor men inte visar större vitalitet än endast ett skott, kan man ta in grenen till nästa knuta (Figur 5). Detta koncentrerar växtkraften till en knuta istället för flera knutor och är tänkt att gynna skottbildning. Man kan även besluta att gallra bort sådana grenar med flera knutor där det blivit allt för trassligt och tätt. Enligt Andreas skulle detta kunna göras i större utsträckning än vad som görs i dagsläget. Häckens överdel är så pass tät att det inte märks om grenverket tunnats ut något, när det väl blivit grönt så syns det inte resonerar han. Samtidigt vill man ha knotorna i en linje så häckens sidor blir täta utan luckor (Blomberg 2020, personlig kommunikation). För att uppnå detta kan man avlägsna grenar som vuxit mer än cirka 10 cm från häckens övergripande linje (Gustavsson, telefonintervju 2020).

Figur 5: Gren med dålig vitalitet som tagits bort för att gynna skottbildning vid en äldre knuta. (Carlén 2020)

Under beskärningen 2019 gjordes en del större ingrepp i form av återhamling på Tjolöholms lindhäck med syftet att minska den årliga arbetsbelastningen, dess bredd och göra den mer strikt i sitt uttryck. I praktiken innebar detta att ett antal grenar på den sida som angränsar till köksträdgården kortades in innanför de gamla knutarna med hjälp av motorsåg. Även om

Figur 6: Rödvårtssjuka. (Carlén 2020)

ingreppen till större del var lyckade så resulterade de i att en mindre andel grenar torkade in. De torkade grenarna tas främst bort av estetiska skäl men också med förhoppningen om att ytan bakom den torra gren som tas bort ska skapa en övervallning. I och med denna återhamling har också ett fåtal angrepp av *Nectria cinnabarina*, rödvårtssjuka uppstått (Blomberg 2020, personlig kommunikation). Rödvårtssjuka är ett angrepp som är vanligt på lind (figur 6) och tar sig in genom skadade eller döda växtdelar. Sedermera kan angreppet fortplanta sig in mot trädets

friskare delar för att vidare orsaka död i tidigare frisk ved (Jordbruksverket 2015, s.74). Sådana angripna grenar av rödvårtssjuka tas bort. Sena och korta årsskott sparas till nästa år för att höja tidseffektiviteten (Blomberg 2020, personlig kommunikation). Även Harald Gustavsson har samma tänk, han försöker ta bort allt dött, vilket även för honom främst är en estetisk fråga men också för att förhindra sjukdomsspridningen samt skapa mer luft och ljus i kronan (Gustavsson, telefonintervju 2020).

Figur 7: Årsskott från föregående år som sparats och på sikt skall bli en ny knuta. (Carlén 2020)

Lindhäcken är som tidigare nämnts tätare på vissa ställen, vilket gör att det finns hålrum eller snarare tomrum, dessa kan fyllas igen med årsskott som väljs ut (figur 7). Årsskotten som väljs ut till att bli nya grenar, och på sikt nya knutar, behöver ha en tydlig riktning mot det tomrum de skall fylla. Ett skott som valts ut ett år kan bli förbrukat nästa, det är inte alltid att det utvalda skottet växer som man hade tänkt sig. Därför kan man med fördel välja att spara ett antal skott för att sedan avgöra vilka skotts utveckling som ser ut att gå i rätt riktning över tid. Skotten bör ha potential att fylla ut tomrummen men ändå vara på rätt nivå som övriga grenar för att behålla häckens form och täthet (Blomberg 2020, personlig kommunikation).

Harald för ett liknande resonemang, då han berättar att han lämnar årsskotten närmare stammen kvar för att öka tätheten i häcken (Gustavsson, telefonintervju 2020).

2.1.3. Beskärningsredskap

I den mån det går används en vanlig sekator för att utföra beskärningsarbetet. Harald Gustavsson berättar att under sina tidiga år på Tjolöholm klipptes inte häcken med hjälp av sekator i någon större utsträckning. Istället användes främst handsax och motordriven häcksax, men dessa redskap gjorde det svårt att klättra i träden. Harald gick succesivt över till att använda sekator, vilket gjorde det lättare att hålla i sig och förflytta sig uppe i träden. Det är lättare att lägga snittet närmare knutan med sekator än med motorklippare. Övergången till sekator har även lett till färre skador på lindhäcken på grund av finare snitt och mindre risk för angrepp. Tidigare var rödvårtssjuka vanligt förekommande, men angreppet har minskat drastiskt sedan övergången till att endast klippa med sekator (Gustavsson, telefonintervju 2020).

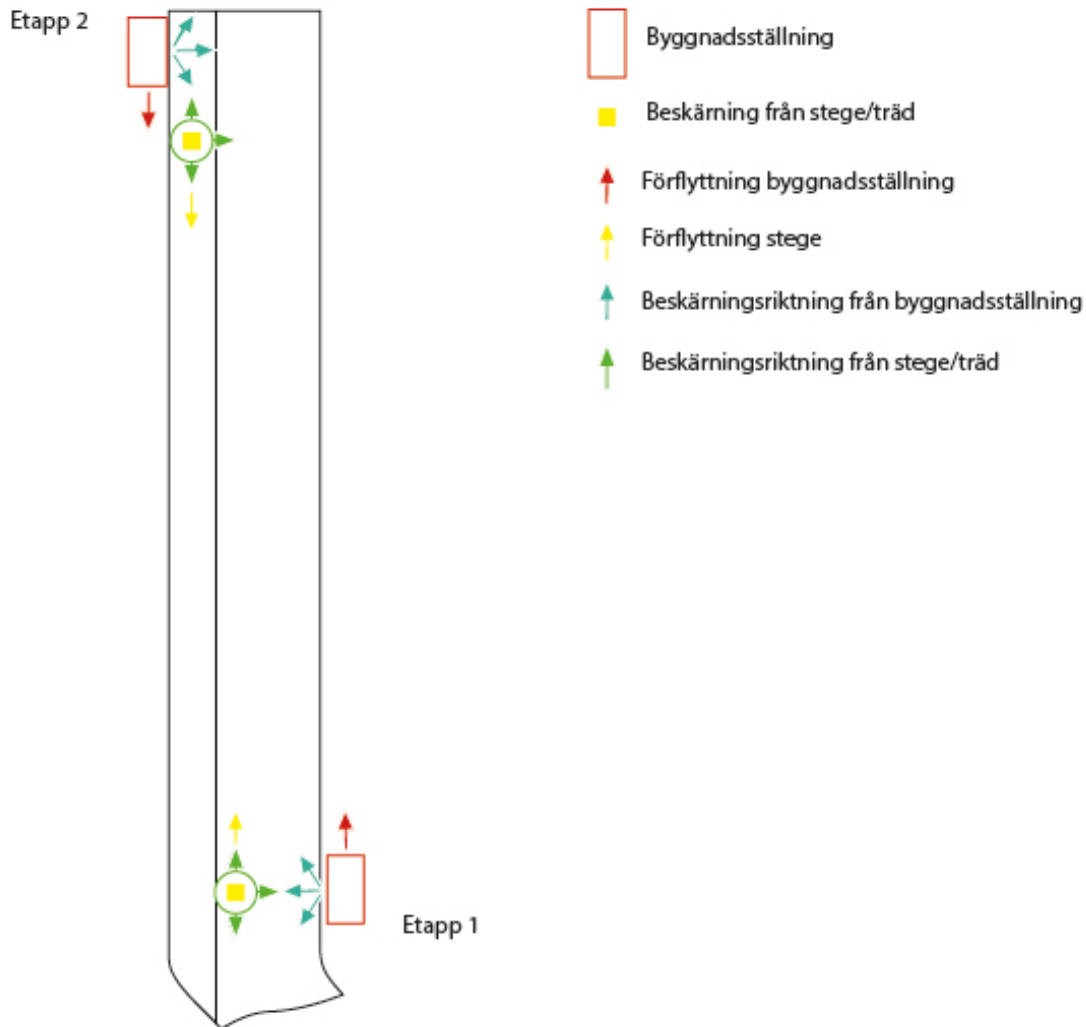
När armens räckvidd inte längre är tillräcklig används istället stångsekator. Problemet med stångsekatorn är att det är ett oprecist redskap, snitten kan inte läggas med samma precision som med en vanlig sekator. Dels för att blicken är längre ifrån den yta som skall beskäras, dels förmågan att styra och hitta rätt bland årsskotten. En annan nackdel är att kraften i handen försämras avsevärt desto längre bort skottet är från stångsekatorn. Vid användning av stångsekator är det ergonomiskt fördelaktigt att hålla redskapet så nära kroppen som möjligt och i brösthöjd, gärna med en liten lutning nedåt. I praktiken är det långt ifrån möjligt hela tiden då knutar och grenar med jämna mellanrum blockerar stångens framkomlighet. Det går dock att använda trädets grenar och knutar till ergonomisk vinning, vilket görs genom att lägga stångsekatorn på knutarna för att få bättre precision och att minska vikten samt belastning på axlar. Den här tekniken gör att det går att nå längre in mot kronans mitt utan behöva luta sig eller sträcka sig allt för mycket (Blomberg 2020, personlig kommunikation). Man kan likna knutarna vid den anordning som håller upp en biljardkö när armar inte räcker till.

Jag observerar att Andreas gör en snärtig rörelse med stångsekatorn vid varje klipp, vilket ger ett mer dynamiskt klipp som gynnar arbetsflödet. Rytmen i rörelsen gör att klippningen ständigt fortsätter utan stopp. Den snärtiga rörelsen röjer även undan de avklippta skotten genom att de kastas bort och ger på så sätt bättre sikt samt framkomlighet för nästa klipp.

2.1.4. Förflyttning och positionering

En viktig del i arbetet är att kunna ta sig fram till ytan som skall beskäras och där röra sig på ett funktionellt, effektivt och säkert sätt. För att lösa tidigare nämnda problem med höjdskillnaden används en byggnadsställning i aluminium med justerbara stödben som flyttas löpande under arbetets gång.

Under det första tillfället för fältarbetet på Tjolöholm arbetade två personer från ställningen och en tredje från vägsidan, och tog sig där upp i träden med hjälp av stege och genom att klättra i träden. Innan 2019 har trädgårdsmästarna på Tjolöholm mestadels använt sig av stege för att ta sig fram i grenverket (Blomberg 2020, personlig kommunikation). Arbetet delas upp i etapper (figur 8, s.17).

Figur 8: Schematisk skiss över förflyttning och beskärningsriktning i förhållande till hela häckens sträckning. Skissen är inte skalenlig. (Carlén 2020)

I den första etappen beskärs den sida av häcken som vetter mot köksträdgården och häckens ovansida i den mån som nås från detta håll. Eftersom det är svårare att komma intill med byggställningen och träden inte lämpar sig lika väl för friklättring, behöver så mycket som möjligt av häcken beskäras från köksträdgården räknat (Blomberg 2020, personlig kommunikation). Arbetet börjar i den nedre änden som ligger i nordöst räknat från slottet, detta gör man enligt Andreas Blomberg eftersom det är ett sätt att vänja sig vid höjden succesivt (Blomberg 2020). Harald Gustavsson börjar däremot alltid närmast slottet där han klipper häckens ovansida först, vilket han motiverar med tradition. Sist beskärs den sidan som nås från vägsidan. Förut beskärs häcken inte speciellt mycket på köksträdgårdens sida, vilket gjorde att denna tidigare hade en mer friväxande form (Gustavsson 2020, telefonintervju).

Då förflyttningen av byggnadsställningen tar en ansevärd del av tiden för arbetet försöker man flytta den så få gånger som möjligt. Jag noterar att en strategi för att minska antal förflyttningar är att se till att få så mycket klippt som möjligt där ställningen står utan att komma i allt för belastande arbetspositioner. När en yta sedan är klippt flyttas ställningen

vidare och placeras där man uppskattningsvis kan nå så mycket som möjligt av det oklippta materialet.

I förhållandet till arbetet från stegen och träd skiljer det sig väldigt mycket mellan träden hur lätt det är att placera stegen och/eller klättra i dem, i undantagsfall kan mindre grenar tas bort för att underlätta möjligheten att komma in i trädens kronor (Gustavsson 2020, telefonintervju). Ett träd som anses vara säkert att klättra i bör ha en krona med en korgliknande form samt krongrenar som är breda nog att stå på och är stabila. För att bedöma stabiliteten i grenarna kan man lätt stampa på dem och en vibration sprider sig då genom hela kroppen. Det bör då undvikas att röra sig allt för långt ut från greninfästningen (Blomberg 2020, personlig kommunikation). Med denna metod går det även känna av svikten i trädets grenar. Andreas Blomberg berättar att grenarna uppfattas som säkrare desto närmre de är intill kronan och tillägger att även om så oftast är fallet så bygger detta mycket på upplevelsen av att den inre kronan skyddar från ett eventuellt fall, snarare än uppfattningen om grenarnas egentliga stabilitet.

Jag observerar att den person som arbetar från stegen går ned med jämna mellanrum och inspekterar på håll för att avgöra om det finns årsskott som missats och att formen på häcken hålls. Det kommuniceras också mellan de deltagande ifall man ser att den andre har missat några årsskott eller från vilket håll det bedöms vara lättast att komma åt. Min uppfattning är att det är i kommunikationen på plats som arbetet planeras; var stegen och byggnadsställningen ska placeras och hur arbetet skall fortskrida.

Andreas Blomberg berättar att en fördel med att vara flera som arbetar samtidigt är att man kan guida varandra och bokstavligen se häcken från olika vinklar. En nackdel med att vara flera som utför beskärningen kan vara att besluten som tas skiljer sig mellan olika personer, någon kanske tar bort ett skott som någon annan velat spara. Ibland skulle det vara bättre att man följer en persons utstakade linje så att det finns ett genomgående tänk tillägger Andreas, vilket skulle kunna resultera i att häcken får en jämnare form från början till slut.

Att komma nära ytan som beskärs är en viktig del av arbetet, det för att kunna få mer precisa snitt men även för att undvika allt för icke ergonomiska arbetspositioner. Andreas Blomberg och Johan Larsson berättar att de undviker att klättra i träden när väderleken är allt för blöt, för att undvika att halka på grenarna (Blomberg 2020, personlig kommunikation; Larsson 2020, personlig kommunikation). Detsamma gäller vid snö och minusgrader (Gustavsson 2020, telefonintervju). När man väl hittat en bra och säker position i ett träd är det lätt att man stannar kvar i den, vilket kan resultera i att man sträcker sig i onödan för att kunna nå en knut som skulle kunna vara lättare att nå från en annan position (Blomberg 2020, personlig kommunikation). På frågan om man använder sig av systematik för att ta sig fram bland årsskotten och in i häcken blir svaret att det inte finns någon sådan, på något sätt finner man en väg in men det finns ingen utstuderad metod bakom detta svarar Johan Larsson. Harald Gustavsson säger att det inte går att tänka allt för mycket på vart snittet läggs eller någon systematik för hur man tar sig framåt, eftersom det rör sig om väldigt många knutor och på så sätt även en väldigt många klipp (Gustavsson 2020, telefonintervju).

Under det andra besöket på Tjolöholm är Harald Gustavsson med på plats och klipper. Jag märker då att trots hans tidigare utsago om att arbetet utförs mestadels spontant verkar han ändå ha en viss metodik för hur han rör sig i förhållande till knutan. Det ser ut som att han

föredrar att arbeta med knutan snett uppifrån; han står lutad över den för att få en bättre överblick. Sedan arbetar han metodiskt in mot knutans centrum genom att avlägsna årsskotten ett i taget. I vissa fall kortar han ned ett skott för att nå ett annat, avlägsnar det skott han skapat en väg till för att sedan gå tillbaka och avlägsna det skott som kortats in helt. Likaså ser det ut som han har en speciell teknik när han söker efter stabila grenar att stå på. Genom att leta med hjälp av fötterna, det ser ut som han känner efter med dem som om han gick i grumligt vatten, finner han nya säkra positioner. I liknande manér använder han sina händer för att finna knutor vars grenar är stabila nog att stödja sig emot.

2.2. Drottningholm

Håkan Norberg har sedan 1990-talet arbetat som trädgårdsmästare i Drottningholmsparken (hädanefter Drottningholm) och är idag ansvarig för arbetsledningen av det praktiska arbetet. Per Nilsson är även han trädgårdsmästare och delaktig i det dagliga arbetet på Drottningholm. Parken på Drottningholm (figur 9) ligger i direkt anslutning till Drottningholms Slott i Stockholm och skapades under slutet av 1600-talet enligt tidens rådande barockideal med broderiparterrer och boskéer i strikta former som bas (Nationalencyklopedin 2020). Just *boskéer* är ett vanligt förekommande häckelement på Drottningholm. En boské kan enligt Nationalencyklopedin (2020) beskrivas som ett trädgårdskvarter bestående av träd och buskar som genom klippning formats till häckar som i sin tur rum skapar boskésalar. Boskésalarna kan innehålla gräsmattor och olika vattenelement som dammar och fontäner. Vidare säger Nationalencyklopedin att boskén utvecklades i barockträdgården till stora kvartersliknande områden där gångvägar och siktlinjer ofta användes.

Figur 9: En av Drottningholms många lindhäckar i bakgrunden. (Carlén 2020)

2.2.1. Beskrivning av häckmaterial och platsberoende förutsättningar

Håkan Norberg (2020, personlig kommunikation) berättar att beskärningen helst görs så tidigt på vintern som möjligt om vädret tillåter, det vill säga när snö och allt för låga temperaturer inte hindrar arbetet. Vidare berättar han att man gärna ser att de arkitektoniska elementen framhävs i den svaga vintersolen (figur 10), helst under så lång tid som möjligt. En ytterligare anledning till att vintern är en passande period för beskärningsarbetet är att det är en väldig många meter häck som ska klippas, som med fördel görs under lågsäsong.

Figur 10: Upplevelsen av lindhäckarnas arkitektur förstärks med hjälp av ljus. (Westerlund 2018)

Håkan förklarar vid mitt besök att det finns ett antal olika dokument med bland annat höjdangivelser för häckarna som kan användas som stöd i klippningen, i praktiken frångås de när de inte praktiskt går att följa. Det finns en generell skötselplan för Drottningholm men däremot finns inte en plan för häckarnas specifika skötsel. Utöver detta använder man sig på Drottningholm av ett klippningsschema, detta schema innehåller information om häckarnas placering och/eller namn, vem som har klippt häcken, vilka redskap som bör användas osv.

I frågan om att höja eller sänka en häck beror detta på en kombination av arbetsmiljö och häckens syfte. Till exempel vid Kina Slott har häckarna släppts upp för att göra dess rum mer avskilda och för att höja upplevelsen av mystik som är kopplad till boskéer (Nilsson 2020, personlig kommunikation; Norberg 2020, personlig kommunikation). I teaterboskén har höjderna istället sänkts, delvis för att minska arbetsbelastningen men också för att ge bättre sikt åt besökarna. Håkan Norberg berättar att det traditionellt sett varit skådespel i teaterboskéerna, därav namnet. Det är rimligt att hålla häckarna på vissa nivåer så att den ursprungliga funktionen, d.v.s. att kunna se själva skådespelet, upprätthålls konstaterar Håkan. Häckarna får då inte vara allt för höga. Han menar att man använder sig av förnuftet när man sänker höjderna men att det är möjligt att återgå till äldre mått och påpekar även att de gamla höjderna syns i form av tidigare beskärningssnitt.

2.2.2. Beskärningstyp och handlingar

Figur 11: Neråtböjd gren. (Carlén 2020)

På grund av Drottningholms storlek och höga antal häckar skiftar förutsättningarna mycket, vilket gör att det inte finns en specifik skötselmetod för hela anläggningen utan metoderna är olika från häck till häck och mellan de olika områdena. På vissa delar av det som benämns som bokvallen har grenar fått växa sig långa och krokiga med en något nedböjd riktning (figur 11). Det gör att häckens gamla centrumlinjer blivit förskjutna. Hur ett sådant problem ska åtgärdas finns idag inget tydligt svar på, utan beror på respektive fall. För att få tillbaka de gamla linjerna skulle mycket häckmaterial behöva tas bort och återplantering ske i de luckor som då kommer uppstå. I dagsläget klipps dessa neråtväxande grenar som om de vore häckens sida, något Håkan kallar för vägg. (Norberg 2020, personlig kommunikation.)

Generella beskärningshandlingar för hela Drottningholm innefattar att ta bort tappar och torra grenar för att få in mer luft och ljus i häcken. Avläggare som skapar nya linjer som går fel förändrar hela häckens utseende och tänkta form, dessa tas bort i den utsträckning det är möjligt utan att göra allt för radikala ingrepp (Norberg 2020, personlig kommunikation).

Håkan Norberg berättar att trädgårdsmästarna på Drottningholm använder sig av ett laserinstrument för att få till plana ytor på häckarnas ovansidor, som han benämner tak. Lasern kan även placeras ut med en viss lutning, vilket är användbart i till exempel en backe. Endast i enstaka fall används laserverktyget för uppmätning av häckarnas väggar, då den ger sämre resultat när arbetet utförs i vertikal riktning. Istället är det bättre att använda sig av snören eller markspray för att få fram en uttänkt linje. Dessutom håller sig inte sidorna plana i samma utsträckning som taket (Norberg 2020, personlig kommunikation).

Själva klipp Rörelsen med en motordriven sax beskriver Håkan Norberg och Per Nilsson liknande som de instruktioner som ofta återfinns i litteratur och råd kring häckklippning (Nilsson et al. 2018; Hjern 1937). Med en pendlande rörelse nerifrån klipps häckväggen en första gång, sedan pendlar man tillbaka nedåt för att ge häcken en andra omgång. När processen genomförts tas ett steg framåt. Man går igenom en hel sida innan man går upp till nästa nivå (Nilsson 2020, personlig kommunikation; Norberg 2020, personlig kommunikation).

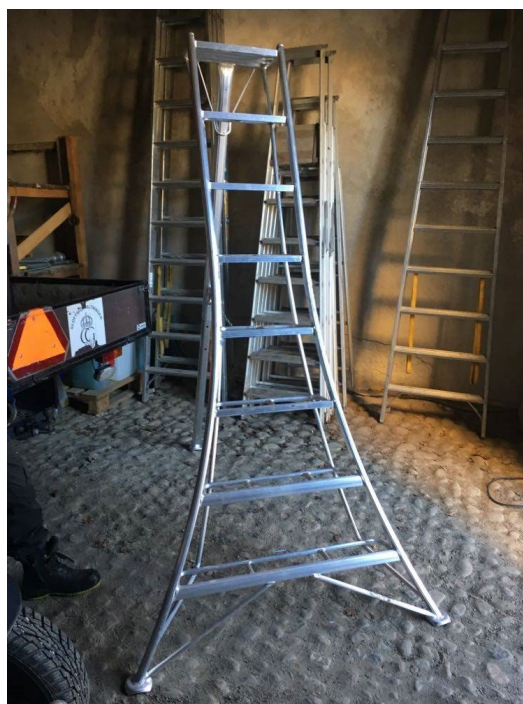
2.2.3. Beskärningsredskap

En mängd olika redskap används vid klippningen, till exempel japanska handsaxar (figur 12), eldrivna häcksaxar och sekatorer. Dels beror det på de olika förutsättningar varje häck har men det är också ett sätt att förbättra arbetsmiljön. Fler olika redskap hindrar monotona arbetssätt, olika redskap ger omväxling resonerar Håkan Norberg. Att lind är formbart, svarar bra på beskärning och är mjukt gör det möjligt att använda olika typer av redskap, ”det är som att skära i smör” beskriver Håkan (Norberg 2020, personlig kommunikation). De eldrivna saxarna som används är av märket Pellinc, företrädesvis modellen som har ett 75 cm långt svärd. Fördelen med dessa är att inte ger ifrån sig avgaser, har en lägre bullernivå och är lättare i jämförelse med de bensindrivna saxarna som användes tidigare. Håkan menar att man gör sitt yttersta för att använda redskap med så liten tyngd som möjligt, även detta är en åtgärd för att förbättra arbetsmiljön.

Håkan berättar att det har gjorts försök med att använda traktor med tillhörande klippaggregat på ca 1,5 meter men att det är mycket svårt att se den tänkta klippytan från traktorns hytt. Idén är att vara så nära det klippta materialet som möjligt. En ytterligare nackdel med den här metoden är att traktorn är mycket beroende av att markytan är plan, för att kunna få ett jämt resultat över hela häcken. Återhamling sker från skylift när stegen inte räcker till och görs med handsåg (Norberg 2020, personlig kommunikation).

Figur 12: Handsax. (Carlén 2020)

Figur 13: Japanstege.

2.2.4. Förflyttning och positionering

Under vintern 2020 har arbetet med lindhäckarna på Drottningholm startat ovanligt tidigt på grund av det mildvädret förklarar Håkan Norberg. Detta har resulterat i att väldigt mycket har gjorts trots att jag besöker platsen så tidigt på året som den 13 februari 2020. I princip har alla häckarnas väggar redan beskurits. Men den milda vintern kommer också med nackdelar, bristen på tjäle och frusen mark har gjort att det varit svårt att komma ut med skylift utan att göra stor åverkan på marken, höjdredskapen som vanligen används i hög utsträckning på

Drottningholm. En konsekvens av detta är att väldigt mycket arbete har gjorts med hjälp av handsax och stege, eftersom det inte är tillåtet att använda motorredskap från stege, som har varit den typ av höjdredskap som det hittills gått att använda sig av. Stegarna som används är främst av den typen som i dagligt tal kallas för japanstegar (figur 13, s. 22) och gör det lättare att komma intill klippytan tack vare att den har en svängd kilformad design och endast tre ben vilket underlättar vid ojämnt underlag. Dessutom väger japanstegarna lite, vilket är eftersträvansvärt ur arbetsmiljösynpunkt tillägger Håkan. Utöver finns det även byggnadsställning att tillgå (Norberg 2020, personlig kommunikation).

Det är svårt att beskriva generella tillvägagångssätt, då häckarna på Drottningholm som tidigare nämnt har en mängd olika betingelser. Vanligtvis börjar beskärningen utföras på häckens väggar för att lättare komma in till häcken, vilket är fördelaktigt när taken sedan skall färdigställas (Norberg 2020, personlig kommunikation). Om flera personer arbetar på samma häck kan någon dock börja med taken parallellt medan beskärningen av väggarna utförs. På frågan om vart man börjar klippa får Håkan Norberg och Per Nilsson tänka efter. De säger att i och med att de klippt lindhäckar så länge och i stor utsträckning årligen har processen delvis blivit automatiserad. Efter en kort stunds fundering konstaterar de dock att de oftast börjar från samma håll när de använder maskinhäcksax och att detta grundar sig i vilken handfattning de håller saxen. Om en person till exempel är högerhänt faller det sig naturligt att hålla motorsaxens tyngd med högerhanden medan vänsterhanden används till att gasa. Detta gör att de vanligtvis börjar från höger och rör sig mot vänster (Nilsson 2020, personlig kommunikation; Norberg 2020, personlig kommunikation).

Per Nilsson berättar att en annan orsak till att häcksaxen vanligtvis placeras på kroppens högra sida är att de modernare batterisaxarna oftast har sladden till ryggsäcksbatteriet placerad på högersidan. Risken att skada sladden med knivbladen minskar betydligt om den så mycket som möjligt håller sig bakom saxen (Nilsson 2020, personlig kommunikation).

2.3. Skansen

Figur 14: Lindhäckar i olika nivåer vid Skogaholms herrgård, Skansen. (Carlén 2020)

Skansen ligger i Stockholm och är världens äldsta friluftsmuseum vars syfte är att visa hur människor historiskt har levt och verkat i olika miljöer runt om i Sverige. Miljöerna innefattar bland annat byggnader och trädgårdar (figur 14) som samlats och återskapats för att förhindra att svensk kulturhistoria försummas (Skansen 2020). Fältstudierna på Skansen äger rum vid Skogaholms herrgård, som skall representera en 1700-tals herrgårdsmiljö i Närke. Trädgårdsmästarna jag kommer att följa under dagen heter Elin Leeb och Viveca Lindblad.

2.3.1. Beskrivning av häckmaterial och platsberoende förutsättningar

Elin Leeb berättar vid mitt besök på Skansen att häckarna vid Skogaholms herrgård har väldigt olika tillväxt. Det beror bland annat på att delar av eller i vissa fall hela häckelement är skuggade av exempelvis träd. En ytterligare faktor som påverkar tillväxten är att de olika topografiska förutsättningarna skiftar. Centrerat i Skogaholms herrgård används ett automat-bevattningsystem vilket gör att häckar i den här delen har betydligt bättre tillväxt. Häckarna är planterade på 50-talet men har inte blivit klippta varje år på grund av skiftande kontinuitet i personalstyrkan vintertid. Resultatet av brist på kontinuitet blir att häcken drar iväg i höjd och linjerna blir mindre tydliga (Leeb 2020, personlig kommunikation). Den häck som jag var med och beskar syns på figur 15.

Figur 15: Låg lindhäck på Skansen. (Carlén 2020)

Vidare berättar Elin att Skansens antikvarie skall ta reda på vilka höjder som kan vara lämpliga att använda i denna miljö. I dagsläget finns en schematisk skiss över häckarna med tillhörande måttangivelser (Bilaga 1), vilka källor dessa mått är baserade på är dock okänt. På Skansen används ARC, vilket är ett digitalt verktyg som bland annat används för att samla planritningar. Det ger en bra överblick över de olika häckarnas utbredning och lämpar sig även för att dokumentera åtgärder som har utförts (Leeb 2020, personlig kommunikation).

2.3.2 Beskärningstyp och handlingar

Den beskärning som utförs vintertid går till största delen ut på att skapa grunden för häckarnas struktur och linjer snarare än att gå tillbaka till tidigare knutar. Det beror på att de små häckarna ännu inte skapat några tydliga knutar på grund av tidigare nämnda brist i kontinuitet i utförande av vinterbeskärningen (Leeb 2020, personlig kommunikation). Elin Leeb berättar att vissa delar av häckarna blivit tvungna att återhamlas då de fått växa sig till träd. Målet på sikt är dock att få fram tydliga knutar i häckarna.

För att den häck som vi klipper ska få ungefär samma bredd över hela sträckningen utgår vi från det yttersta trappsteget i den trappa som går rakt igenom häcken (Leeb 2020, personlig kommunikation). Om det är tätt i häcken, med grenar eller stammar som korsar varandra och orsakar grenskav, tas äldre material i första hand bort med förhoppningen om att öka det nya materialets potential till att bryta nytt, det vill säga komma igen med nya skott (Leeb 2020, personlig kommunikation; Lindblad 2020, personlig kommunikation). I fall sådana äldre stammar finns där det är mycket glest kan dessa tas ned till cirka 15 cm över marken. Om det kommer nya vitala skott ifrån marken sparas dessa och likt tidigare beskrivning tas äldre material bort. Man försöker även få taniga stammar att växa till sig, det är även här viktigt att ge dessa plats och ljus, och på så sätt leda dem till tomma luckor (Leeb 2020, personlig

kommunikation). Elin Leeb tillägger att dött material tas bort och att lind är ett tåligt material som tål hård beskärning.

Jag får även under mitt besök ta del av en beskrivning över olika tillvägagångssätt som är skrivet av Tomas Hallberg 1995 (Bilaga 2) som tidigare var anställd på Skansen. Av beskrivningen framkommer det att man även tidigare till större del utförts vad som i denna skrift kallas för ytbeskärning, vilket har gjort att häcken är tät i ytskiktet men gles inuti. Hallberg (1995) ger tre alternativ till att förhindra denna problematik:

Alternativ 1 innebär att fortsätta som tidigare och få bredare och högre häckar som till slut måste återplanteras.

Alternativ 2 innebär att häckarna förnygras ner till ca 15-20 cm över marken.

Alternativ 3 är att beskära häckarna hårt på sidor och höjd, spara en del gammalt material för att se vart det bryter nytt under samma år, nästkommande år gallras det äldsta materialet bort med försiktighet, tredje året tas resterande av det äldsta materialet bort.

Hallberg (1995) skriver att man företrädesvis använt sig av alternativ tre: ”Vi har vid ett tillfälle ”tagit i” och skurit tillbaka höga häcken till knotorna samt gallrat ur dessa”. Vidare beskriver Hallberg att alternativ 3 gör att häcken första året efter denna beskärning uppfattas som gles, men på längre sikt har resulterat i friskare skott och en tätare häck. När Elin Leeb får frågan om vilken kategori som används i dagsläget så svarar hon att alternativ två och tre bäst beskriver det sätt som arbetet utförs.

2.3.3. Beskärningsredskap

Redskapen som används under vinterbeskärning är sekator och elsekator för klippning samt handsåg för förnygring och återhamling. Elin Leeb berättar att den största orsaken till att hon föredrar att använda elsekator är att den är mer skonsam mot händer och handleder.

Jag provar att använda elsekatören en kort stund men känner inte att jag blir vän med den. Om ett skott som ska klippas inte kommer hela vägen in i elsekatörens gap sliter den snarare än klipper, vilket resulterar i mindre tillfredsställande snittytor. Jag tolkar det dock som att detta är en vanesak att komma in i arbetet med den här typen av redskap. En fördel som den har är att den lätt kan klippa av flera skott samtidigt om man håller ihop dessa som en kärve. Den lämpar sig även bra till tidigare nämnda återhamling eller förnygring då den är väldigt kraftfull.

2.2.4. Förflyttning och positionering

Vi startar mitt på häcken där arbetet avslutades under föregående dag för klippning. Då häcken är i lite drygt en meter hög behövs inga stegar eller andra arbetsställningar. Den arm som håller sekatoren placeras i en linje längs med häckens ovansida. Klippen görs metodiskt, mellan varven jämförs den nuvarande höjden med det tidigare klippta materialets höjd genom att gå ifrån och syfta. Jag observerar att Viveca Lindblad gör detta genom att gå ifrån häcken cirka en och en halv till två meter, sätta sig på huk för att få ögonen i samma höjde som häckens ovansida. Genom att göra på det här sättet skapas en bild av hur väl en cirka två meter lång yta går i linje.

Jag noterar att för att få en bättre helhetsbild av häcken i förhållande till dess linje ställer man sig och kollar längs med häckens riktning, detta kan göras vid a) långsidan mitt på häcken eller b) kortsidan (figur 16). Fördelen med att stå på långsidan är möjligheten att se flera olika linjer samtidigt och i olika riktning, både häckens sidor och ovanhel. Nackdelen är att det är svårt att få en uppfattning om häcken i sin helhet. I det här läget är det blickpunkt b) som är fördelaktig, från detta håll kan du se från häckens "start till slut". Problemet är dock att du ser hela häckens yta från väldigt långt håll, om häcken har en lång sträckning. Blickens skärpa försämras avsevärt desto längre sträcka ögat behöver granska. När en yta som är cirka en meter är beskuren är det enklare att undersöka häckens täthet och se ifall eventuell gallring behöver göras. Det är då lämpligt att inspektera sidorna för att försöka få dessa i den tänka linjen.

Figur 16: Vy från blickpunkt b. (Carlén 2020)

Jag uppfattar det som något svårare att få till liknande höjder över hela häcken när flera personer utför arbetet på en längre häck och inga riktiga knutar finns. Detta kräver en god kommunikation och att de som utför arbetet har ett bra samarbete. Elin Leeb bekräftar att detta kan vara ett problem att vara för många personer som utför arbetet, då man börjar klippa från flera olika håll samtidigt för att inte gå på varandra. Detta kan resultera i att det blir olika höjder på olika ytor. Speciellt tydligt blir det när de ytor som klippts av olika personer möts. Hon tillägger att det vore mest fördelaktigt om höjder mätades ut med tex laser innan arbetet startas.

3. Diskussion

I resultatdiskussionen kommer de olika platserna jämföras med varandra och litteraturen från delen om tidigare kunskapsläge. I den andra delen kommer metoden för arbetet diskuteras tillsammans med tillhörande reflektioner, hur metoderna fungerat och vad som kunde gjorts bättre eller annorlunda.

3.1. Resultatdiskussion

Efter att ha besökt Tjolöholm, Drottningholm och Skansen har det visat sig att utförandet av beskärning av lindhäck både visar på likheter och skillnader mellan de olika platserna. De är alla platser som har kulturhistorisk förankring, antingen genom att de haft lindhäckar under flera århundraden, som Tjolöholm och Drottningholm, eller genom att de skall representera en sådan miljö, som Skansen. Tjolöholm och Drottningholm visar på en lång skötseltradition men som utvecklats i takt med tidens innovationer och redskap. Fallet med Skansen visar på den problematik och utmaning som i inledningen tas upp om en skötseltradition brutits, en konsekvens blir svårigheten att få fram det önskade uttryck som eftersöks i häcken. Utförandet är på samtliga undersökta platser beroende av häcktyp, mängden häckmaterial, häckens syfte, arbetsmiljö samt topografiska förhållanden, som styr vilka metoder och redskap som används.

På samtliga platser används en typ av seende för att avgöra vilka höjder och linjer i förhållande till häcken som är eftersträvansvärda och i bedömningen om de uppnåtts eller inte. ”Seendet” skulle kunna betraktas som ett exempel av Michael Polanyis (1966) begrepp tyst kunskap, som Tina Westerlund (2017) i sin avhandling försöker fånga med hjälp av aktiv uppmärksamhet (Westerlund 2017, ss. 193–194). Vidare beskriver Westerlund att det till viss del går att förstå hur sinnen används för bedömningar, men att ingen annan än utföraren av bedömningarna kan sätta sig in i sinnesupplevelsen och med säkerhet veta vart uppmärksamheten riktas (Westerlund 2017, s.203). Med det som utgångspunkt är det troligt att nyss nämnda ”seende” till stor del enbart går att få med erfarenhet och skulle troligen vara mycket svårt att beskriva även med hjälp av film och bilder. Ett möjligt sätt att understödja detta seende skulle kunna vara att använda dokument med tillhörande mått och olika mätverktyg, som i fallet med Drottningholm, även om dessa i praktiken ibland frångås. Praktiken och även naturen, som en lindhäck är en del av, tar sällan hänsyn till färdiga mallar.

Kategorierna hade kunnat läggas i en annan ordning, exempelvis hade beskärningsredskap kunnat läggas innan beskärningshandlingar. Stundtals flyter innehållet i kategorierna ihop eller överlappas, vilket ibland ger en aning rörigt uttryck. Ett alternativ sätt att redovisa hade varit att skapa fler kategorier eller kategorier som var mer anpassade efter respektive anläggning. En fördel med att använda gemensamma kategorier är att det gör resultatdelen mer överskådlig samt möjligheten att jämföra de olika anläggningarna med varandra. Kategorierna är skapade efter besöken på Tjolöholm då det föll sig naturligt i och med att det var där fallstudierna tog sin start och dessutom tog mest tid.

3.1.1. Beskrivning av häckmaterial och platsberoende förutsättningar

I förhållandet till vilket häckmaterial och de olika anläggningars platsberoende förutsättningar så skiljer det sig åt, speciellt när det kommer till mängden häck som ska klippas och önskats utseende på häckarna. Tjolöholm och Drottningholm har likheterna att de båda har mycket åldrade häckar som skall klippas, tillsammans med en lång och än idag pågående

skötseltradition. Skansens häckar har däremot i kontrast nyligen planterats och har dessutom haft brister i kontinuitet kopplat till beskärningsarbetet, vilket fått konsekvensen att den ålderdomliga karaktären med tydliga knutar som eftersträvas inte har uppnåtts.

Idamaria Hörlin går i sin uppsats *Åldriga hamlade lindar En utvärdering 30 år efter restaureringsinsats* (2019) in på hur vitaliteten hos ett lindbestånd vid Hallstad ängar har påverkats av tidigare beskärningsinsatser. Även fast beskärningsinsatserna utförs på fristående träd fungerar studien som jämförelse. Det går att tolka det som att platsen även här, i det här fallet kulturlandskapet, har fått diktera beskärningen (Hörlin 2010, s.10).

3.1.2. Beskärningstyp och handlingar

Beskärningsmetoderna kan delas in i tre olika kategorier: knuthamling, ordinär häckbeskärning med häcksax eller sekator och återhamling/föryngring. Den gemensamma metoden som används på samtliga platser och i olika utsträckning är återhamling eller föryngring, metoden utförs generellt sett med antingen beskärningssåg eller med elsekator. Hörlin problematiserar återhamling när den inte utförs med jämna cykler och menar att den kan få allvarliga konsekvenser för trädens vitalitet när återhamling genomförs på grenar som har en större diameter än 10 cm (Hörlin 2019, ss.10–12, 23–24). Under mina fallstudier har jag dock inte sett återhamling genomföras på grenar som är större än nyss nämnda rekommendation, snarare har de varit betydligt mindre.

Bedömningen som återhamling grundat sig i under fallstudierna är baserad på uppfattningen om häckens täthet: antingen när häcken uppfattas som för tät, då med motiveringen att släppa in mer ljus och luft, eller när tätheten är för svag med motiveringen att gynna ny skottbildning. Att ta bort torra och sjuka grenar samt tappar är också en gemensam beskärningshandling för samtliga anläggningar.

På Tjolöholm används metoden knuthamling för all typ av beskärning av lindhäck, vilket beror på att det är just en häck, men en väldigt lång sådan. Den är åldrad och att byta beskärningsmetod efter så många år av knuthamling skulle vara problematisk, speciellt med tanke på att beskärningen enbart sker en gång per år; under vintern. Tage Hjern skriver i *Häckar, deras anläggande och skötsel* (1937) att häckar traditionellt sett klipps upp till tre gånger under sommaren men att det när boken skrevs var vanligare med en till två gånger per sommar. Hjern menar dock att: ” Man får dock beräkna att vinterklippningen blir betydligt mera tidsödande om häcken endast undergår en sommarklippning” (Hjern 1937, s.72). Om en lindhäck även klipps under sommaren, så tenderar årsskotten att bli tunnare eftersom tillväxten då endast tillåts pågå ostört under ca en halv växtsäsong. Att då återgå till att använda häcksaxar, som användes på Tjolöholm tidigare skulle resultera i grövre och mindre fina snitt då häcksaxen inte har samma möjlighet att kapa grova årsskott med lika fina snitt som en sekator kan åstadkomma. Arbetet på Tjolöholm är grundat i tradition men med nya inslag från trädgårdsmästare av olika generationer och tycke.

Olivia Rehnström beskriver i *Drottningholms nya lindalléer - en undersökning om beskärningsåtgärder och deras historiska källunderlag* (2018) att fokuset i uppsatsen ligger på planerade beskärningsåtgärder av de nyplanterade alléerna men att åtgärderna inte behandlas speciellt utförligt (Rehnström 2018, s.36). Istället menar hon att kunskapen om beskärningsåtgärder istället får kompletteras med modern litteratur, bland annat Edward Gillmans *An illustrated guide to pruning* (2008) (Rehnström 2018, s. 16).

Gillmans beskärningslexikon har även i mitt arbete använts som en referenspunkt för beskärning, då i förhållande till knuthamling.

Utförandet av knuthamlingen på Tjolöholm är i stora drag väldigt likt det som Gillman beskriver (2008, ss. 211–212); genom att varje år ta bort årsskott stimuleras ny skotttillväxt och får knutan att svälla. Gillman menar dock att knutan aldrig ska tas bort, vilket görs på Tjolöholm men då i form av återhamling. Det är dock en tolkningsfråga om vad Gillman menar med detta, får en knuta inte ens tas bort om den är död? Det är främst den förklaring som framkommit på Tjolöholm; att knotor eller snarare grenar tagits bort vid dålig vitalitet och otillfredsställande skottbildning. Oavsett vad Gillman menar med sitt uttalande tordes det finnas en distinktion mellan knuthamling som träd och som häck. Häcken på Tjolöholm har allt fler och mindre knutar än vad ett fristående knuthamlat träd normalt har, vilket behövs för att skapa den täthet som är målet med häcken. Men detta resulterar också i den återhamling som bör göras när grenar dör eller när tätheten blivit allt för stor. Värt att tillägga är att Gillman har arboristens syn på beskärning och därför förordar vitalitet före form. Vitalitet är naturligtvis en viktig aspekt av beskärning även för trädgårdsmästare men form är, enligt min uppfattning, av minst lika stor vikt sett från trädgårdsmästarens perspektiv.

Drottningholm använder sig av en mängd olika metoder, men en likhet med klippningen på Skansen som går att synliggöra från fältarbetet är att de båda använder sig av den metoden som kan benämnas ordinär häckklippning med häcksax. På Skansen används dock olika varianter av sekatorer istället för häcksax. Metoden som kallas ordinär häckklippning med häcksax finns beskrivet i *Skötsel av historiska trädgårdar: Klippta lövbärande häckar* (Nilsson et.al. 2018, ss. 19–20) men får ses som mer generell, då den inte är art- och årstidsspecifik. Beskrivningen i denna skrift rekommenderar att den som klipper börjar med häckens sidor för att komma närmare intill häcken (Nilsson et.al. 2018, ss. 19–20), vilket görs på Drottningholm men inte på Skansen. På Skansen börjar beskärningen, på den häck jag var med och beskar, istället med häckens ovansida. Min tolkning till varför detta tillvägagångsätt används är att det inte finns någon anledning att börja på häckens sidor när tillväxten är så pass låg där, det är möjligt att komma intill häcken i alla fall.

3.1.3. Beskärningsredskap

De beskärningsredskap som används skiljer sig något mellan de olika platserna. På Tjolöholm respektive Skansen används främst vanlig sekator, men på Tjolöholm används utöver denna stångsekator i situationer där räckvidden hos en vanlig sekator inte är tillfredsställande. Skansen kompletterar istället med elsekator vid återhamling men även för att förhindra förslitningsskador hos personalen. På Drottningholm används i första hand beskärningssåg för återhamling och olika varianter av häcksaxar för ordinär häckklippning. De nämnda redskapen listas alla i *Skötsel av historiska trädgårdar: Klippta lövbärande häckar* (Nilsson et.al. 2018, ss. 14–16,23).

Beskärningsredskapen och i förlängningen beskärningsmetoderna beror på vilket typ av häckmaterial som skall klippas, dessa är i sin tur mycket beroende av möjligheten att positionera sig i förhållande till häcken samt de olika höjdredskap som används när trädgårdsmästarens kropp inte räcker till.

3.1.4. Förflyttning och positionering

Förflyttning och positionering i förhållande till häckmaterialet har visat sig vara en viktig del av utförandet, och har inte funnits i någon större utsträckning i den litteratur som presenterades i tidigare kunskapsläge (s.8). En möjlig orsak till att förflyttning och positionering inte nämns i litteraturen är att den är så pass platsbunden. Topografi, typ av häck och ålder på häcken med mera är aspekter som skiftar mellan olika platser. Men platsbundenheten till trots finns det möjlighet till en mer universell användning av förflyttnings- och positioneringsmetoderna. Genom att uppmärksamma metoder, eller delar av metoder, och applicera dem på en annan anläggning än där metoden ses som en standard, kan nya tillvägagångssätt skapas.

På Tjolöholm används en uttalad systematik för hur man rör sig i förhållande till häckens sträckning: arbetet börjar under mina fältstudier på den nedre punkten av köksträdgården som finns beskrivet i resultatdelen. Därifrån beskärs den norra sidan och häckens ovansida i den utsträckning det är möjligt. I samlad trupp tar man sig framåt mot målet att få häcken klippt (s.15). Vissa likheter tycks finnas på Drottningholm men detta är baserat på vilket redskap som används tillsammans med vilken höjd häcken har. Även på Drottningholm arbetar flera personer i vissa fall på samma häck. Exakt hur detta sker har inte framkommit eftersom inget sådant arbete pågick under mitt besök där.

Förflyttning och positionering i förhållande till hur man tar sig fram medan beskärning utförs, i fallet med Tjolöholm från byggnadsställning eller stege och i träd, är enligt de involverade trädgårdsmästarna där inte systematiserad. Mina observationer och mitt deltagande där säger dock att den skulle kunna gå att använda sig av en systematik. Ett förslag på denna systematik skulle kunna vara att börja vid en gren för att sedan arbeta sig in mot häcken och i sidled så långt armen når. Räckvidden är baserad på hur grenen är vinklad och hur årsskotten växer. Ibland är det inte möjligt att arbeta bort alla skott från en gren i taget utan att först rensa trädets nedre eller sidoliggande delar. Samtidigt får man inte gå ifrån den yta där man börjat klippa allt för mycket, då detta resulterar i att klippningen blir allt för sporadiskt och systematiken lätt går förlorad. Problemet med den här metoden är att det är lätt att få för sig att ett visst område är färdigklippt, fast så inte är fallet, varvid flytet i arbetet riskerar att bli lidande. Man får gå tillbaka och rensa upp där man redan varit vilket minskar effektiviteten. Därför kan man föreställa sig olika ytor som man bör rensa innan man går vidare.

Skillnad mellan att stå i trädet och klippa gentemot från byggställningen kan vid första anblick verka näst intill marginell men skiljer sig ändå åt. Beroende på trädets potential till klättring och positionering i det går det att nå en stor yta som kan beskrivas med hjälp av en cirkel. Nackdelen är dock att det är väldigt olika vilka träd som är lämpliga att stå i, detta gör att systematiken behöver vara mer flytande än i förhållande till byggnadsställningen. En byggnadsställning är som bekant ett fast föremål med symmetriska sidor, träden på Tjolöholm är organiska och mer flytande i sin form, det ligger därför i sakens natur att beskärningsarbetet utformas efter dessa "höjdredskap".

3.2. Metoddiskussion

Frågeställningarna har delvis kunnat besvaras med hjälp av de metoder som använts, det vill säga deltagande observation och intervju. Som tidigare nämnt gjordes merparten av undersökningen på Tjolöholm för att jag redan var bekant med platsen och personalen. Att redan ha en relation till en plats och personerna som verkar där har till större delen varit

positiv. Detta gjorde att det var mycket enkelt att komma in i arbetet och de dagliga rutinerna vilket underlättade för deltagande observation. Efter avslutat arbetspass valde jag att omedelbart skriva vad jag utfört och upplevt, vilket gjorde att arbetet tidigt fick en grund att stå på. Den största nackdelen med att ha en relation till sitt studieobjekt var att det ibland glömdes bort att syftet med besöket inte var att endast utföra arbete, utan faktiskt få ut en dokumentation. Pendlingen mellan att observera, delta och samtala gav ett flöde i fältarbetet som gav ett rikt material. Att endast använda en av dessa dokumentationsmetoder under längre perioder gjorde visserligen att detaljer framkom men blev väldigt tidskrävande. Vid andra besöket på Tjolöholm observerades enbart arbetet under en längre tid, cirka två timmar. Under dessa två timmar följde jag med stor koncentration trädgårdsmästarnas rörelse och positionering i träden, vilket gav viktiga detaljer kring beskärningsmetodik i förhållande till knutan.

Fallstudien på Drottningholm var i förhållande till den stora mängd häckmaterial och metoder som finns där alldeles för kort. Dessutom deltog jag inte i något arbete på Drottningholm, vilket gjorde det svårt att få en bild av hur trädgårdsmästarna går tillväga vid beskärning av lindhäck. På Skansen deltog jag emellertid i arbete men endast under en dag, men detta får anses som en allt för kort tid för att kunna få ut ett tillfredsställande material. Jag upplever det som att en känsla av mättnad eller att vara "färdig" med en beskärningsmetod, och då delvis börjar göra den rutinmässigt, är ett tecken på att materialet är tillräckligt rikt. För att få ut ett liknande material som från Tjolöholm från Drottningholm och Skansen hade jag behövt spendera mer tid på dessa platser.

Begränsning av tid som är utsatt för arbetet och kostnader för resor, boende med mera är anledningar till att detta inte kunnat göras. En ytterligare orsak till att inte lika mycket tid har kunnat läggas på dessa platser är timingen. På Drottningholm hade merparten av häckarnas sidor redan klippts färdigt vid mitt besök och för att arbeta med skylift behövs en speciell utbildning, därtill förutsättningar för att använda sig av skylift överhuvudtaget inte var optimala under besök. Att komma in i ett arbetslag som utomstående tar tid och det är viktigt att de involverade är bekväma i arbetet så det kan flyta på så vardagligt som möjligt.

Att göra ostrukturerade intervjuer i form av samtal som komplement till deltagande observation anser jag vara en god kombination av metoder. Materialet från deltagande observation kunde användas till att formulera teman som sedan användes vid de samtalsbetonade intervjuerna. I motsatt riktning gick det att använda information som uppkommit under intervjuerna för att rikta uppmärksamheten under deltagande observation. Till exempel som när Harald Gustavsson under intervju sa att han inte hade någon speciell systematik för hur han klipper bort årsskotten på en knuta, men när han väl gjorde det så tolkades det som han hade en mycket tydlig sådan, även om det är mycket möjligt att det är omedvetet.

3.3. Slutsats

De största skillnaderna gentemot klippning av andra häckmaterial är att lind är mycket tåligt och genererar bra skottbildning. Positionering och rörelse i förhållande till häckmaterialet utgör en väsentlig del av vad som anses vara god praxis för beskärning av lindhäck vintertid. I valet av vilket redskap och metod som bedöms resultera i en vitalare häck och en bättre utgångspunkt för att kunna forma den är beroende av arbetsmiljö, häcktyp och plats. Att beskärningsarbetet är så knutet till plats förklarar också varför många av litteraturens

beskrivningar är mycket generella. Det är problematiskt men i slutändan oundvikligt då en allt för specifik eller platsbunden beskrivning troligtvis inte skulle få en bredare bäring. Dock finns det en möjlighet att hämta inspiration från beskrivningar som är baserade på en speciell plats. För att få en bättre bild av beskärningsarbetet skulle flera fältstudier och mer djupgående sådana behöva göras, tillsammans skapar dessa en väv där gemensamma beröringspunkter kan synliggöras och lyftas fram. För att ytterligare tydliggöra vad som anses vara en god praxis skulle det vara fördelaktigt att visa på konkreta exempel från olika platser, dessa skulle kunna appliceras på den egna anläggningen om förutsättningarna åtminstone delvis stämmer överens.

Delar av materialet som framkommit från undersökningen skulle kunna användas i en framtida manual för hur beskärning av lindhäck kan utföras med god praxis. Framför allt positionering och rörelse är något som saknas i den tidigare litteratur jag gått igenom, där dokumentationen skulle kunna fungera som ett komplement till befintlig litteratur. Själva beskärningshandlingarna men även förflyttning och positionering vid beskärningen är svårfångad och ofta ouppmärksamman när den väl internaliserats av erfarna trädgårdsmästare, för att fånga tyst kunskap krävs det en fokuserad uppmärksamhet på själva momentet. Deltagande observation är en metod som kan fånga den tysta kunskapen men är väldigt tidskrävande.

3.4. Sammanfattning

Efter besök på olika historiska trädgårdsanläggningar i Sverige konstaterades det att lind är ett vanligt förekommande material som används för att skapa arkitektoniska element och rumsbildning, bland annat som häck. På vissa av dessa platser uppdagades det genom samtal med personal och andra personer med anknytning till respektive plats att skötseln av sådana element i vissa fall hade blivit eftersatt eller uppskjuten. Den främsta anledningen till att skötseln blivit eftersatt berodde främst på bristen i kontinuitet eller att de som var ansvariga för skötseln kände sig osäkra hur skötseln bäst kunde utföras. För att kunna återuppta en bruten skötseltradition är det fördelaktigt att vända sig till dokumentation om hur skötseln går till som helst är baserad på den platsen där beskärningsarbetet skall återinföras. Då det i realiteten är mycket ovanligt att sådan dokumentation existerar är alternativen att använda sig av olika typer av handböcker eller ta lärdom från andra anläggningar med liknande förutsättningar för att i bästa fall kunna applicera de kunskaper som finns där i skötselarbetet.

Examensarbetets syfte är att dokumentera beskärning av lindhäck vintertid i kulturhistoriska miljöer. Dokumentationen är tänkt att fånga vad som anses vara god praxis för beskärningsarbetet och hur arbetet kan utföras, med tillhörande bedömningar och förutsättningar. För att säkra lindhäckarnas existens och förlängningen bidra till att bevara kulturhistoriska miljöer, då lindhäckar kan anses vara en viktig del av dess uttryck och växtmaterial, behövs ett bevarande av skötselmetoder.

Syftet leder till frågeställningen:

Vad anses vara god praxis i utförandet av beskärning av lindhäck vintertid?

Vilka bedömningar och förutsättningar ligger till grund för själva utförandet?

Litteraturen och handböckerna, i de fall beskärning av lind nämns, konstaterar främst att lind är ett tåligt material med god skottbildning som lämpar sig väl för formklippning. Vidare säger den inte speciellt utförligt hur utförandet går till. Som en konsekvens togs beslutet att göra tre fallstudier på historiska anläggningar där lind utgör häckmaterial: Tjolöholm, Drottningholm och Skansen. För att dokumentera arbetet på dessa platser användes metoderna, deltagande observation och intervju. Deltagande observation innebär att delta i och observera samma aktiviteter som den grupp eller i det fenomen man har för avsikt att studera, vilket i den här studien innebär trädgårdsmästare och deras beskärningsmetoder i förhållande till lindhäck. Intervjuerna, som var ostrukturerade, genomfördes utan nedskrivna frågor. Istället genomfördes de likt vardagliga samtal kring temat lindhäck och beskärning. Tanken var att detta skulle ge ett mera naturligt flöde kring ämnet och på så sätt närma sig kunskaper som inte annars kommer fram vid en mer formell intervjusituation.

Resultatet presenteras med hjälp av olika kategorier; *Beskrivning av häckmaterial och platsberoende förutsättningar, beskärnings typ och handlingar, beskärningsredskap, förflyttning och positionering.*

Beskrivning av fallstudierna inleddes med besök på Tjolöholm först, varvid deltagande i arbete skedde under två tillfällen som tillsammans pågick under fem dagar. Under dessa dagar arbetade jag tillsammans med trädgårdsmästarna Andreas Blomberg och Johan Larsson med den beskärningsmetod som kallas för knuthamling. Under dessa dagar uppdagades det att förflyttning och positionering i förhållande till häcken är en viktig del för att kunna utföra ett gott arbete med tillfredsställande beskärningssnitt och kunna arbeta ur ergonomiskt fördelaktiga positioner. Under denna fallstudie genomfördes även en intervju med Harald Gustavsson, tidigare trädgårdsmästare vid Tjolöholm, via telefon. Intervjun var värdefull då den fungerade jämförande med hur arbetet ser ut i dagsläget och hur den såg ut när Harald började arbeta på Tjolöholm under 1970-talet samt hur den utvecklats under detta tidsspänn, främst kopplat till benägenheten att öka trädens vitalitet och arbetsmiljön. Under det andra besöket anslöt Harald för att utföra arbetet med beskärningen.

Fallstudie nummer två ägde rum på Drottningholm under ca en dag och utgjordes av en rundvandring med trädgårdsmästarna Håkan Norberg och Per Nilsson bland den stora mängd lindhäckar som utgör materialet på Drottningholm. I samband med denna rundvandring berättade Håkan och Per om sina erfarenheter kring lindhäckar och beskärningen av dessa. Ingen deltagande observation utfördes på Drottningholm, då merparten av allt arbete som kunnat genomföras utan skylift redan gjorts, på grund av den milda vintern och bristen på tjäle. Det gjorde att själva beskärningshandlingarna som används på platsen var svåra att dokumentera. Under rundvandringen framkom det dock att en häcks syfte spelar stor roll i förhållande till vilka höjder som anses lämpliga, likaså att en mängd olika redskap används för att förbättra arbetsmiljön.

Fallstudie nummer 3 var på Skansen, likt Drottningholm spenderades det en dag där. Deltagande observation genomfördes likt Tjolöholm genom att delta i det dagliga beskärningsarbetet med trädgårdsmästarna Elin Leeb och Viveca Lindblad. Beskärningen som gjordes hade stort fokus på strukturell beskärning med syftet att skapa tydliga linjer och höjder som på sikt ska bidra till att det blir tydligt vart knutarna skall befinna sig. I dagsläget finns inga markanta knutar på den häcken som beskars, detta beror på tidigare skiftande personalstyrka vintertid och ojämn kontinuitet i skötseln. En annan beskärningshandling som

var av stor vikt och förekommande på Skansen var så kallad föryngring, som innebär att beskära tillbaka linden så att ny skottbildning kan uppstå.

Resultatdiskussionen tar upp skillnader och likheter mellan fallstudierna samt lägger dessa i relation till de beskrivningar som funnits i litteraturen. Kategorierna som används i resultatdelen används som en hjälp för att kunna jämföra och diskutera de olika platserna där fallstudierna ägt rum och för att få en bättre överblick.

Deltagande observation anses vara ett bra verktyg för att fånga detaljer som annars riskerar att förbli osynliga, så kallad tyst kunskap. En viktig del för att få ett bra utfall med denna metod är då att rikta uppmärksamhet mot det som inte uttalas utan istället görs.

Källförteckning

Otryckta källor:

Aspers, Patrik (2011). *Etnografiska metoder: att förstå och förklara samtiden. 2.*, [uppdaterade och utökade] uppl. Malmö: Liber

Blomberg, Andreas, trädgårdsmästare vid Tjolöholms Slott, personlig kommunikation, Tjolöholm, Kungsbacka, (2020-1-27 – 2020-01-31, 2020-02-07)

Gustavsson, Harald, pensionerade trädgårdsmästare som tidigare arbetade vid Tjolöholm Slott, personlig kommunikation, Tjolöholm, Kungsbacka, (2020-02-07)

Gustavsson, Harald, pensionerade trädgårdsmästare som tidigare arbetade vid Tjolöholm Slott, Kungsbacka telefonintervju, (2020-01-29)

Larsson, Johan, trädgårdsmästare vid Tjolöholms Slott, personlig kommunikation, Tjolöholm, Kungsbacka, (2020-1-27 – 2020-01-31, 2020-02-07)

Leeb, Elin, trädgårdsmästare på Skansen, personlig kommunikation, Skansen, Stockholm (2020-02-14)

Lindblad, Viveca, trädgårdsmästare på Skansen, personlig kommunikation, Skansen, Stockholm (2020-02-14)

Per Nilsson, trädgårdsmästare vid Drottningholms Slott, personlig kommunikation, Drottningholm, Stockholm (2020-02-13)

Norberg, Håkan, trädgårdsmästare vid Drottningholms Slott, personlig kommunikation, Drottningholm, Stockholm (2020-02-13)

Rosén, Eva, chefsträdgårdsmästare vid Tjolöholms Slott, personlig kommunikation under guidning, Tjolöholm, Kungsbacka (2018-08-01)

Tryckta källor:

Ahrland, Åsa (2006). *Den osynliga handen: trädgårdsmästaren i 1700-talets Sverige*. [Ny, rev. utg.] Stockholm: Carlsson

Alm, Gustaf, Veltman, Han & Vollbrecht, Klaus (2008). *Beskärningsboken*. Enskede: TPB

Aspers, Patrik (2011). *Etnografiska metoder: att förstå och förklara samtiden. 2.*, [uppdaterade och utökade] uppl. Malmö: Liber

Capon, Brian. (2010). *Botany for gardeners*. 3. ed.. Portland, Or.: Timber Press

Fangen, Katrine & Sellerberg, Ann-Mari (red.) (2011). *Många möjliga metoder*. 1. uppl. Lund: Studentlitteratur

Gilman, Edward F. (2012). *An illustrated guide to pruning*. 3. ed. Clifton Park, N.Y.: Delmar Cengage Learning.

Hjern, Tage (1937) *Häckar, deras anläggande och skötsel*, Nordisk rotogravyr, Stockholm, 1937

Hörlin, Idamaria (2019). *Åldriga hamlade lindar. En utvärdering 30 år efter restaureringsinsats.*, Göteborgs Universitet. <https://gupea.ub.gu.se/handle/2077/60347> [2020-01-09]

Jordbruksverket (2015). *Bekämpning i yrkesmässig trädgårdsodling [Elektronisk resurs]*. Tillgänglig på Internet: <http://webbutiken.jordbruksverket.se/sv/artiklar/be8.html> [2020-03-02]

Molander, Bengt (1996). *Kunskap i handling*. 2., omarb. uppl. Göteborg: Daidalos

Nationalencyklopedin (2020). *Drottningholmsparken*. <http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/drottningholmsparken> [2020-03-11]

Nationalencyklopedin (2020). *boské*. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/boske> [2020-02-20]

Nyman-Nilsson, Maria, Utter, Sara & Seiler, Joakim (2018). *Skötsel av historiska trädgårdar. Klippta lövbärande häckar*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet

Polanyi, Michael (1966). *The tacit dimension*. Garden City, N.Y.: Doubleday

Rehnström, Olivia (2018). *Drottningholms nya lindalléer: en undersökning om beskärningsåtgärder*. Göteborgs Universitet. <http://hdl.handle.net/2077/56265> [2020-01-09]

Skansen (2020). *Skansens historia*. <https://www.skansen.se/sv/skansens-historia> [2020-03-11]

Tjolöholm (2020). *Trädgården*. <https://www.tjoloholm.se/slott-tradgard/slottstradgarden/> [2020-03-11]

Westerlund, Tina (2017). *Trädgårdsmästarens förökningsmetoder: dokumentation av hantverkarskunskap*. Diss. Göteborg : Göteborgs universitet, 2017 Tillgänglig på Internet: <https://gupea.ub.gu.se/handle/2077/52089> [2020-01-09]

Illustrationsförteckning:

Försättsblad, år 2020. Källa: Anders Carlén

Figur 1: Fotografi, Lindhäcken sedd från nordöst, år 2020. Källa: Anders Carlén

Figur 2: Fotografi, Lindhäcken sedd från sydväst, år 2020. Källa: Anders Carlén

Figur 3: Fotografi, Knuta före beskärning, år 2020. Källa: Anders Carlén

Figur 4: Fotografi, Knuta efter beskärning, år 2020. Källa: Anders Carlén

Figur 5: Fotografi, Gren med dålig vitalitet som tagits bort för att gynna skottbildning vid en äldre knuta, år 2020. Källa: Anders Carlén

Figur 6: Fotografi, Rödvårtssjuka, år 2020. Källa: Anders Carlén

Figur 7: Fotografi, Årsskott från föregående år som sparats och på sikt skall bli en ny knuta, år 2020. Källa: Anders Carlén

Figur 8: Illustration, Schematisk skiss över förflyttning och beskärningsriktning i förhållande till hela häckens sträckning, år 2020. Källa: Anders Carlén

Figur 9: Fotografi, En av Drottningholms många lindhäckar i bakgrunden, år 2020. Källa: Anders Carlén

Figur 10: Fotografi, Upplevelsen av lindhäckarnas arkitektur förstärks med hjälp av ljus, Källa: Tina Westerlund

Figur 11: Fotografi, Nedåtböjd gren, år 2020. Källa: Anders Carlén

Figur 12: Fotografi, Handsax, år 2020. Källa: Anders Carlén

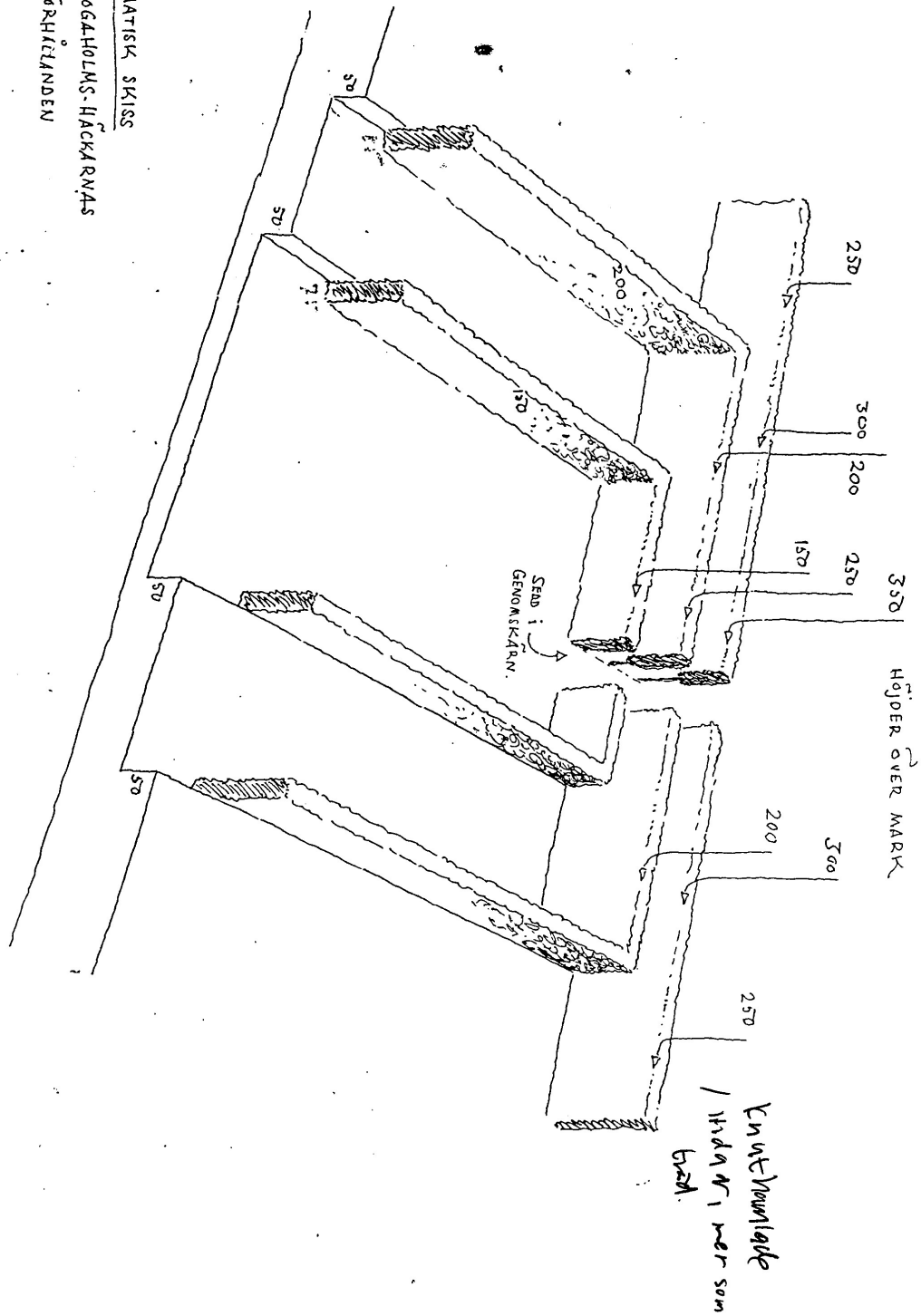
Figur 14: Fotografi, Lindhäckar i olika nivåer vid Skogaholms herrgård, Skansen., år 2020
Källa: Anders Carlén

Figur 15: Fotografi, Låg lindhäck på Skansen, år 2020. Källa: Anders Carlén

Figur 16: Fotografi, Vy från blickpunkt b, år 2020. Källa: Anders Carlén

Bilaga 1

SCHEMATISK SKISS AV SKOGSÄHOLMS-HÄCKRYNAS HÖJDEFÖRHÅLLANDEN

Paule 1995

BESKÄRNING AV LINDHÄCKAR RUNT SKOGAHOLM

Lindhäckarna har under min tid på Skansen beskurits en gång vinter, en/två gånger på sommaren varje år. Dessa beskärningar har under de flesta åren varit en "ytbeskärning", både vad det gäller vinter som sommar. Vi har vid ett tillfälle "tagit i" och skurit tillbaka höga häcken till knotorna samt gallrat ur dessa. Det utföll till belåtenhet med kraftigt skotttillväxt och ett grönt tätt friskt lövverk. Året efter denna beskärning får man visserligen en något glesare yta men mycket nya friska skott, som redan efter 2:a året ger samma täthet och man har skott att "byta med" längre fram.

År 1993 ville vi göra samma sak med lindallén men fick order om att med den skulle man ta det försiktigt med hänsyn till kulturmiljön. Det resulterade i att Börje Eriksson kom hit och höll en kurs dels i äppelträdbeskärning och dels i beskärning av allén. När det gäller allén så har det visat sig att vi ska "ta i" som vi först önskat och låta det kosta en sommars täta yta, eftersom man vinner på det i längden med friska täta träd. Vi sänkte kronorna och gallrade i sidorna samt skar tillbaka dessa till knotorna. Även här har då träden satt fart med mycket av friska skott både i kronan och i ytan. Alla dessa ingrepp har alltså varit positiva och stimulerat tillväxten.

Häckarna runt Skogaholm.

Dessa har genom sin ytbeskärning blivit mycket täta på ytan och tomma inuti. Genom att en ytbeskärning även bygger på ytan så blir häckarna både högre och bredare med åren samt tomma innuti.

För att komma åt detta problem – problem för att träden tillslut tar död på sig själva när det ej sker frisk tillväxt från basen – kan man göra på flera sätt:

Alt. 1. Forsätta som tidigare och få bredare och högre häckar som så småningom måste bytas ut – rivs, slängas, sätta nytt = stor miljöförändring och kostnad. (Att vara försiktig kan kosta i längden!)

Alt. 2. Skär ner häckarna till 15 – 20 cm över backen och lämna unga skott (nu finns det inte så många unga skott, se ovan) = stor miljöförändring.

Alt. 3. Skär in häckarna hårt i sida och höjd, men lämna en hel del gammalt första året för att se vad som bryter nu när man har släppt in ljus i häcken. Andra året gallrar man försiktigt i de äldsta stammarna och sommarbeskar som vanligt. Tredje året tar man resten av de äldsta stammarna. På detta sätt har man en häck hela tiden i tillväxt. Förvisso i ett visst stympat tillstånd under det första året, men likväl en häck som håller en höjd ca 20 – 30 cm under färdig höjd i stället för 10 – 15 cm från marken.

Kombination,
ser man att
det kommer nya
skott bort och bort
ett gamla.
när med
omvända regler.
ett viktigaste
- att det i
beskärningen
is drligen.

Enligt alternativ 3 har vi beskurit runt Skogaholms sydöstra hörn nu vintern 94 som år ett. Vi, Johan och Tomas, har lärt oss detta sätt på skola, samt egen erfarenhet, samt genom Börje Eriksson.

Växtligheten är inte statisk, den förändras och man måste ibland "ta i" för att få en hållbar och bestående grönska. Jag föreslår att vi följer det påbörjade alternativ 3 med årlig översyn/beskärning för att få friska träd på Skansen.

forts.

Vårvintern 1995 – beskärning av Skogaholmshäckar.

Beskärningen vi gjorde 1994 visade sig ha positiv verkan och vi har fortsatt beskärningen i alla lindhäckarna runt Skogaholm och gjort en rejäl urgallring av gamla skott. Dessa har dels tagits av vid 10 – 15 cm över backen, vissa har sparats en bit upp vid en yngre gren. Dessa äldsta skott är meningen att vi skall ta bort kommande år då häckarna nu får ljus och plats att bryta nya unga skott.

Långa unga skott utan sidogrenar har kortats in så dessa bryter längre ner i häcken för att på så vis få häcken fylligare neri. Efter detta togs häckarna in i sida kraftigt på utåtväxande skott. Hela häcksystemet vägdes av och linor spändes ut och topparna beskars till en höjd som ligger cirka 50 cm under färdig höjd. Meningen är att man nu under ett antal år sakta höjer höjden till rätt nivå (10 cm/år).

Häckarna ser väldigt glesa ut i dag efter detta, men det finns en hög tillväxt på många ställen så det är ingen fara.

Dessa häckar skall nu i sommar beskäras som vanligt, helst med riktsnöre att gå efter. Det underlättar för att man nu i uppbyggnadens skede inte ska komma snett.

Vinterbeskärningen 96 kommer att innebära utplockning av fler gamla grenar, samt att korta in långa årsskott en bit upp så häcken fylls.

Häckarna skulle även må bra av att gödslas under vår/sommar 95 – brunnen häst/ko gödsel.

Allén gödslades våren 94 med gödselstavar ca 5 st/träd. Allén bör under sommaren 95 beskäras en gång och vinterbeskäras 96. Vinterbeskärningen 96 sker då genom att resterande knotor i topp tas bort samt vissa i sidorna för att gynna förgreningen i kronan.

1995-03-08
Tomas Hallberg
ac